ANDBOEKJES
ELCK 'T BESTE

DR. A. MAEDER

GENEZING EN ONTWIKKELING IN HET ZIELELEVEN

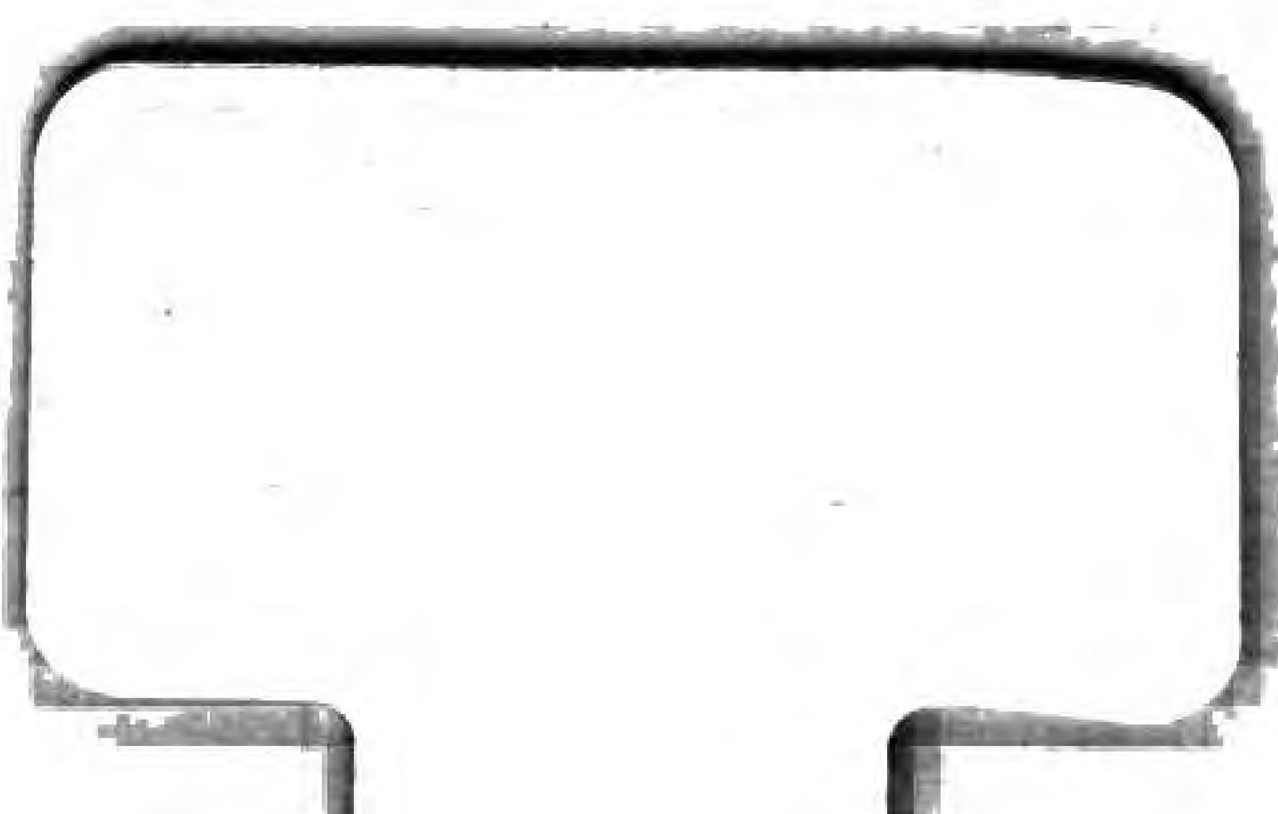
DE PSYCHOANALYSE EN HARE BETEEKENIS VOOR HET MODERNE LEVEN

VERTAALD DOOR
DR. NICO VAN SUCHTELEN

ITGEGEVEN DOOR DE
AATSCHAPPIJ VOOR
OEDE EN GOEDKOOPE
ECTUUR AMSTERDAM

A.C. BERLAGE

GENEZING EN ONTWIKKELING IN HET ZIELELEVEN

INHOUD

VOORWOORD

Het boekje van collega Maeder, dat hierbij aan het Nederlandsche publiek wordt aangeboden, houd ik voor de beste uiteenzetting van het doel en streven der *psycho-analyse van de Zürichsche school*, die wij tot nu toe bezitten. Bij de groote beteekenis, die deze psychologie eerlang op velerlei gebied gaat krijgen, lijkt het mij een gelukkige gedachte van den heer Van Suchtelen, dit werkje in onze taal over te brengen.

De *psycho-analyse*, of *dieptepsychologie*, zooals Bleuler haar genoemd heeft, is een moeilijk vak voor den nieuweling, die zich in haar oriënteeren wil. Dit komt o. a., omdat zij een jong vak is, dat zich nog in sterken groei bevindt en waarin telkens nieuwe gezichtspunten ontdekt worden, die dan weer de reeds vroeger ontdekte in een ander licht plaatsen. Maar er is meer; *dieper gaande kennis is alleen te bereiken voor wie zichzelf door een ervaren psycho-analyticus heeft laten analyseeren*. Alle boekenstudie kan niet vervangen, wat een goed geleide analyse in betrekkelijk korten tijd geeft; wij staan hier op een gebied, waar *„zelf beleven"* de grondslag is van alle dieper gaande studie.

De groote beteekenis der dieptepsychologie ligt, schijnt mij, daarin, dat zij meer en meer gaat leiden tot een nieuwe wetenschap, die de menschelijke psyche en het specifiek-karakteristieke van elk individu veel en veel dieper doorzichtig maakt, dan eenige vroegere psychologie ook maar bij benadering gekund heeft; en vooral, omdat uit dit inzicht voortvloeit een nieuwe methode om scheef gegroeide persoonlijkheden weer een stuk recht te doen groeien, een methode, waarmede resultaten bereikt worden, die verre

overtreffen wat men zich tot nu toe als mogelijk had voorgesteld. Daardoor openen zich voor de behandeling van zenuw- en zielszieken, van moeilijke of afwijkende kinderen, van allen, die vruchteloos zochten, omdat ze in de tegenstrijdigheden van eigen karakter verward zaten, een nieuwe en hoopvolle toekomst. En zòò hoopvol schijnt deze, dat het ons psycho-analytici vaak voorkomt, dat deze wetenschap een nieuwe ontwikkelingslijn der menschelijke geschiedenis gaat openen, niet minder gewichtig dan b. v. het socialisme of de evolutie-leer van Darwin. Het is daarom te verwachten, dat die dieptepsychologie op den duur ook buiten het gebied van den zenuwarts tot vele toepassingen zal voeren; al zijn er voorloopig zeer goede gronden, hare praktische toepassing alleen door artsen en hun assistenten te doen geschieden.

In elk levend wezen is er iets, dat men den *groeitendens* zou kunnen noemen. Het is iets, dat karakteristiek is voor het leven. Het is een streven naar de verwezenlijking van den volmaakten vorm, naar de volle ontplooiing der vermogens, naar het realiseeren van iets als een onbewust bouwplan; dat bouwplan lag al in de kiem, toen deze zich ging ontwikkelen en tracht zich in den groei zoo goed mogelijk te verwezenlijken. Voor die volle ontplooiing zijn echter gunstige uitwendige omstandigheden noodig; het zaadje, dat zich tot een fraaie bloemplant *had* kunnen ontwikkelen, zal bij ondoelmatige behandeling een klein, verworden plantje worden; en de kunst van den kweeker bestaat juist in de geschikte *leiding van den groei*.

Ook waar de groei tot een volwassen individu geleid heeft, blijkt de groeitendens nog actief te zijn gebleven. Zij uit zich in het *regeneratie-vermogen* bij verwondingen; in ons lichaam b. v. in de neiging tot litteekenvorming. Terwijl bij den mensch en de hoogere dieren dit regeneratie-vermogen in het lichaam slechts zeer beperkt is, is het bij lagere dieren vaak ongeloofelijk groot. Een salamander b. v., wien men

den staart afsnijdt, vormt in korten tijd een nieuwen staart, en als men een zoetwaterpoliepje (Hydra) in vier stukken snijdt, groeit elk stuk tot een volledig dier uit.

De dieptepsychologie lijkt mij nu het best op te vatten als *de leer van den groei der psyche en van de mogelijkheid dezen groei te leiden*. Ook onze psyche is iets levends; ook in haar moet dus een groeitendens werkzaam zijn, die tracht haar te voeren tot volle ontplooiing, tot volle verwezenlijking van het in potentie in haar liggende „bouwplan." Maar slechts weinige menschen worden psychisch wat ze hadden kunnen worden. En velen *verworden* geheel en al, vooral degenen, wier aanleg zeer ingewikkeld en tegenstrijdig is; of zij, wier opvoeding foutief was of hun niet gaf, wat hun bizonder karakter verlangd zou hebben. Het lijkt mij een der gewichtigste uitkomsten der dieptepsychologie, dat in zulke gevallen *het regeneratie-vermogen der psyche veel en veel grooter is dan men vroeger dacht;* als men het slechts met de diepte-psychologische methode weet te wekken en te leiden, kan zeer veel nog terecht komen, wat men tot nu toe voor onherstelbaar verloren hield.

Bij deze leiding van den groei kan men twee wegen inslaan. Bij den eersten weg onderzoekt men, wat de oorzaak is, dat de groei van haar eigenlijke lijn is afgeweken en niet daartoe is teruggekeerd, en tracht die belemmeringen op te ruimen. Gelukt dit, dan komt de gezonde groeikracht weer vrij, het regeneratie-vermogen der psyche treedt in werking; er kunnen zich dan weer gezonde psychische functies vormen in plaats van de verwordene, die men bij de opruiming had afgebroken. Maar ook in die verkeerd gegroeide functies en in de belemmeringen van de normale groeikracht steekt waardevol psychisch materiaal; wat tot belemmering van den groei was geworden, of tot scheefgegroeide functie, is een stuk van den aanleg, dat van zijn best mogelijke baan was afgeweken. Breekt men het af, tot het in zijn elementen uiteenvalt, dan vormen

deze elementen stukken van den aanleg, gezonde knoppen, waaruit nieuw psychisch leven kan uitgroeien. Deze methode, die ik kortweg de *reductieve* zal noemen, breekt dus af totdat het verkeerd gegroeide in elementen uiteenvalt, die weer tot gezonde vormsels kunnen uitgroeien.

Geheel anders gaat de tweede, de *synthetische* methode te werk. Zij tracht direkt het regeneratie-vermogen te wekken en wel daardoor, dat zij de psyche weer aan het groeien brengt. Dan kan de groeitendens zich doen gelden en dan nieuwe, gezonde functies doen uitgroeien. In vele gevallen is het noodig de scheef gegroeide vormsels eerst een stuk reductief te behandelen, af te breken vóór men ze kan gaan opbouwen. Anders zou het gevaar bestaan, dat de verkeerde richting in den groei zich — althans aanvankelijk — steeds sterker zou doen gelden en tot ernstige afwijkingen zou gaan voeren. Maar in lichtere gevallen kan men de verkeerd gegroeide functie bij haar verderen groei direkt in de goede richting leiden, haar „recht" doen groeien. De groeitendens, die het bouwplan der psyche zoo goed mogelijk tracht te verwezenlijken, kan zich dan zoodanig op het misvormde groeiproduct doen gelden, dat het direkt tot een meer en meer gezond wordenden vorm uitgroeit. Bij de konsekwente doorvoering van het synthetische proces ontplooit zich de aanleg meer en meer in zijn *geheelen* omvang. Die aanleg is eenerzijds een algemeen-menschelijke, anderzijds een individueele. Bij de ontplooiing van den aanleg zal de analysant dus eenerzijds meer en meer *mensch* worden in den vollen omvang van het woord (homo sum et nil humanum a me alienum puto); anderzijds zal hij meer en meer *individueel*, „zich zelf" worden. En juist door deze ontplooiing in dubbele richting zal hij beter en beter geschikt worden, zich aan de buitenwereld en aan zijn medemenschen aan te passen (zonder zichzelf te verliezen). Voor de persoonlijkheid met ver van het gemiddelde afwijkenden aanleg is deze weg over de zelf-wording (de individuatie) vaak

de eenige, waarlangs het hem mogelijk is zich aan te passen.

Terwijl de reductieve methode geen bepaalde keuze behoeft te doen in de vraag, of zij het leven mechanistisch of vitalistisch wil opvatten, is de synthetische methode — althans bij konsekwente uitwerking — veeleer vitalistisch. Het begrip groeitendens is nauw verwant met het vitalistisch begrip *entelechie* [1]). Maar vitalistisch komt overeen met *religieus*. De bewustwording van den groeitendens gaat n.l. met die gevoelens gepaard, die wij de religieuze plegen te noemen. Ik kan op deze gewichtige kwestie en op de even belangrijke vraag naar de rol van het *bewuste ik* bij de dieptepsychologische behandeling hier niet nader ingaan. Alleen merk ik op, dat de synthetische methode gaandeweg leidt tot het meer en meer bewustworden van den groeitendens. Dit pleegt op dengene, die het ondergaat, een diepen, vaak een overweldigenden, indruk te maken. Want daarmede vindt hij een nieuw houvast tegenover de moeilijkheden van het leven, een uit het onbewuste komend vermogen, dat men de „*zelfsturing van het leven*" of den „richtingszin van het leven" kan noemen. Een nieuw vermogen, zich in de moeilijkheden van het leven te oriënteeren en zich in evenwicht te houden, is hem daarmede gegeven. En een vermogen van groote kracht.

In dit verband is het gemakkelijk uiteen te zetten, waar de voornaamste verschillen liggen tusschen de oorspronkelijke methode van Freud en de nieuwe methode der Zürichers, die in dit boekje van Maeder wordt uiteengezet. Freud's methode is bijna uitsluitend reductief, de Zürichsche methode synthetisch èn reductief. Mij persoonlijk komt het voor, dat de Zürichsche dieptepsychologie, naarmate zij

1) Zie over entelechie: Hans Driesch' Problem of Individuality, Philosophie des Organischen en andere werken.

tot volle ontplooiing komt, de oorspronkelijke reductieve methode van Freud meer en meer omvatten gaat als bizonder geval. Met één gewichtig verschilpunt evenwel; de Zürichsche opvatting kent n.l. aan de sexualiteit niet die overwegende beteekenis toe, die Freud aan haar heeft toegeschreven. Wel loochent zij niet, dat iemand, die in den vollen zin van het woord *mensch* wordt, meer sexualiteit (en meer ruwe hartstocht in het algemeen) in zichzelf erkennen moet dan de huidige kultuurmensch pleegt te doen. Maar zij meent, dat Freud dit feit in beteekenis overschat heeft en dat er nog een ander stuk van onzen aanleg is, dat dien kultuurmensch meestal slechts gebrekkig bewust wordt: de *ziel* met haar groote innerlijke schoonheid. Dit vormt een compensatie (en meer dan een compensatie) voor de schade, die de persoonlijkheid zou kunnen lijden, als zij dingen in zichzelf erkennen moet, die haar moeilijk en pijnlijk zijn en die haar waarde uit een kultureel oogpunt schenen te verminderen. Daarnaast heeft de dieptepsychologie — in elken vorm — de groote ethische waarde, dat zij ons *eerlijk tegen onszelf* maakt en in een mate als geen religie of opvoedingssysteem ooit vroeger gedaan heeft. En wat is in dezen tijd van chaos en radicale verandering op elk gebied waardevoller dan eerlijkheid tegen onszelven?

Wat ik in dit korte voorwoord op een biologisch-wetenschappelijke wijze meer verstandelijk heb uiteengezet, dat beschrijft Maeder in zijn boekje veel uitvoeriger en op een wijze, die direkt spreekt tot gevoel en intuïtie. Zijn uiteenzetting is daarom bij uitstek geschikt als inleiding tot de studie van het onderwerp, omdat zij doet *voelen*, wat de Zürichsche dieptepsychologie is en wil. Zijn uiteenzetting is mij ook daarom zoo sympathiek, omdat zij bijna op elk punt met mijn eigen opvattingen en behandelingsmethode overeenstemt, hoewel wij ons onafhankelijk van elkaar ontwikkeld hebben en anders op dit gebied de ver-

schillen tusschen de onderzoekers zoo opvallend groot zijn. Wie over de Zürichsche methode diepere studie wil maken, zal geen anderen weg open vinden, dan zich door een der analytici van die richting een stuk te laten analyseeren. Eerst daarna zal hij werkelijk in staat zijn, zich eigen opvattingen en eigen kritiek over het onderwerp te vormen.

AMSTERDAM, Maart 1919. DR. J. R. KATZ

VOORWOORD

In een periode, waarin het verlangen reeds in mij kiemde om de resultaten van mijn studie en in het bijzonder van mijn medische ervaring op het gebied der psychoanalyse, wereldkundig te maken, ontving ik een uitnoodiging van de studenten te Genève, om een reeks van lezingen ter verheffing van het geestelijk leven aan de hoogeschool te dier plaatse, te openen met een uiteenzetting der Psychoanalyse. Deze uiteenzetting is het welke ik thans ook den lezer voorleg. [1])

Het was niet zoozeer mijn bedoeling de geschiedenis en de methoden van onderzoek en behandeling der psychoanalyse te schilderen, dan wel het bestaan van een richtingszin des levens [2]) en van een bron van verborgen energie in de diepte der menschelijke ziel duidelijk aan te toonen. Zelfs bij ernstige zielsziekten, die den indruk van chaotische verwardheid wekken, maakt de zoo lang miskende psychoanalyse het ons mogelijk het spoor van den goeden weg terug te vinden en het instinkt tot genezing weer te wekken. De idee der regeneratie, der *zelf-genezing* in het zieleleven, beheerscht dit geschrift.

In een tijd waarin het geweld de wereld aan zich onderwerpt, waarin een waan zich van de menschheid heeft

---

1) De oorspronkelijke Fransche en Duitsche uitgaven bestaan uit deze lezingen met toelichtingen achter in het boek. Voor het gemak van den lezer heb ik mijn vertaling met volkomen behoud van het karakter van het oorspronkelijk werk, den vorm gegeven van een doorloopende verhandeling waarin de aanteekeningen gedeeltelijk in den tekst werden opgenomen, gedeeltelijk als noten geplaatst. Een enkele herhaling of voor den Nederlandschen lezer overbodige opmerking werden weggelaten. (v. S.)

2) *„Richtungssinn des Lebens"*. Maeder bedoelt het verborgen, in den Faustischen „duisteren drang" intuitief aanvoelbare vermogen der levenskracht haar eigen richting te bepalen, zichzelf te sturen.

meester gemaakt en haar in den afgrond dreigt te storten, is het mij een diepgevoelde behoefte aan te toonen dat wij ondanks alles nog aan het bestaan van een geestelijk beginsel en aan de wedergeboorte van den mensch mogen gelooven. De dagelijksche ervaring, welke de psychiater opdoet bij zijn lijdende, innerlijk verscheurde zieken, geldt niet slechts voor den enkeling, maar ook voor de gemeenschap. De volken zullen hun eigen levensweg weer moeten hervinden en hun krachten moeten concentreeren, om hun taak volledig te kunnen volbrengen. En deze taak bestaat niet in de vernietiging van hun buren, maar in de vrije ontplooiïng der individualiteiten, in harmonie met het geheel.

Zürich, 21 Maart 1918. ALPHONSE MAEDER

INLEIDING

Eer wij op ons eigenlijk onderwerp, de psychoanalyse en haar beteekenis voor het moderne leven, ingaan, zullen wij ons een voorstelling trachten te vormen van de psychologische gesteldheid die de geboorte en ontwikkeling der psychoanalyse beheerschte.

De geestelijke toestand der maatschappij tegen het einde van de 19de eeuw is gekenmerkt door een dubbele oriënteering: naar de voorwerpen der buitenwereld en naar die van het intellekt; door een *realisme* dat, dank zij een sterken wil en een geraffineerde techniek, de buitenwereld geheel veroverd, ja bijna gemechaniseerd heeft, en door een *Intellektualisme*, dat de wetenschap, waarop de moderne mensch terecht trotsch is, tot bloei bracht. Voor het *gemoed* was bij zulk een levensbeschouwing geen plaats. Dientengevolge verdorde het leven van den modernen mensch; zinnelijkheid en geldzucht maakten zich van de harten meester en hielden ze in hun slavernij; het innerlijke *aanvoelen eener richting* ging te loor.

Het *impressionisme*, de kunstvorm van dien tijd, kent slechts de buitenwereld, welke het ons in haar meest treffende verschijningsvormen leert liefhebben; het miskent echter de ziel der dingen en kan daarom voor den mensch geen gids door het leven zijn. Om den drang, de geestdrift, die in het hart geboren worden, te vervangen, heeft de mensch zijn wil door misbruik van prikkels opgezweept; hij heeft zijn voeding op onnatuurlijke wegen geleid en daardoor een verergering van zijn evenwichtsverstoring te weeg gebracht. Om zichzelf te bedriegen zoekt hij een „Ersatz" in alkohol en andere vergiften. Hij meende het ideaal, dat in het hart

geboren wordt, door een schepping van zijn intellekt te kunnen vervangen en maakte de wetenschap, die toch slechts een dienares der menschheid behoort te zijn, tot een godin. Daardoor verzeilde hij in een gevaarlijke ideologie, welke hem belette de voorteekenen der verschrikkelijke ramp die wij thans beleven, te zien. De huidige menschheid heeft een verscheurde ziel; de moderne mensch is een tragisch wezen.

Naast deze heerschende strooming bestaat een tegenstrooming, welke sinds het begin der 20ste eeuw steeds meer in beteekenis toeneemt en op den geest van onze hedendaagsche jeugd haar stempel drukt. De filosofie bestrijdt het intellektualisme en zijn starheid, zij verlangt de onderwerping van het denken aan zedelijke kracht, brengt *instinkt* en *intuïtie* weer in eere; zij vervangt het zuiver mechanische begrip des levens door den levensdrang (élan vital). De lezer herkent de leer van William James en Bergson. Wij wonen het ontwaken bij eener nieuwe godsdienstpsychologie; een hernieuwde belangstelling voor de religies van het Oosten en de middeleeuwsche mystiek doet zich gevoelen. Nog meer: een moderne mystiek treedt op, met Whitman, Carpenter, Tolstoi als apostelen. Overal dorst naar waarheid en zekerheid. De literatuur begint zich op gelijksoortige wijze te oriënteeren, zij slaat een gezonden, krachtigen, van idealisme doordrongen toon aan, die in scherpe tegenstelling staat tot de heerschende hyper-realistische en dekadente disharmonie. In de plaats van het zuiver receptieve impressionisme treedt een nieuwe kunstvorm, het *expressionisme,* dat van het middelpunt der persoonlijkheid des kunstenaars uitstraalt. De kunst voelt zich wederom geroepen tot 's menschen ziel te spreken en waagt zich weer aan de groote, eeuwige problemen. Een sterke drang naar askese doet verschillende verwante stroomingen ontstaan, welke alle openlijk het materialisme bestrijden: de geheelonthouding, de afschaffing, de strijd

tegen de prostitutie, het vegetarisme. De belangstelling voor het menschelijk lichaam, welke langen tijd slechts sport en zingenot gold, maakt een nieuwe, zuiver idealistische ontwikkeling door. Het lichaam wordt een wonderbaar middel tot uitdrukking der zielsberoeringen, een orgaan van het innerlijk leven (J. Dalcrocze).

Deze tegenstrooming, welke strijdt tegen het naturalisme en de dekadentie, is verbonden aan namen als Maeterlinck, Romain Rolland, Péguy, Verhaeren, Claudel en heel de schaar die zich rond de „Cahiers de la quinzaine," de „Nouvelle Revue Française" en de „Mercure de France" verzameld heeft. Reeds voor den oorlog heeft G. Riou in zijn werk: „Aux écoutes de la France qui vient," hierover geschreven. Het eigenlijke begin dezer beweging is de crisis van F. Coppée, J. Lemaître en J. Barrès; alle drie braken met het heerschende positivisme, zonder een werkelijk nieuwen weg te vinden, en vielen terug tot de kollektieve gevoelshouding der kerk. De beruchte bankroetverklaring der wetenschap door Brunetière hoort hier eveneens thuis. [1])

In de beeldende kunst bepaal ik mij er toe Rodin te noemen, die, bevrijd van den akademischen geest, dank zij zijn geestelijk aanschouwingsvermogen (men denke slechts aan zijn Balzac en zijn Victor Hugo) nieuwe banen voor de beeldhouwkunst geopend heeft. Verder Cézanne, wiens innerlijkheid en kosmische grootheid het meerendeel zijner landslieden ontgaan is. En last but not least den Zwitser Ferdinand Hodler. Zijn vermogen tot abstraheeren laat hem tot in het wezen van mensch en dingen doordringen; zijn genie schept typen (de Landsknechten, Tell, de Redenaar), hij dramatiseert de innerlijkste zielstoestanden (Lente's ontwaken, de Blik in het oneindige), hij synthetiseert historische tijdperken (de Terugtocht van Marignano, de

---

1) Van de vertegenwoordigers dezer tegenstrooming moet nog in het bijzonder Schuré genoemd worden (de „Grands Initiés"). Voorts J. Bois, Péladen, de Theosophen.

Hervorming, de Bevrijdingsoorlogen). Tenslotte ontdekte Hodler zoo te zeggen onze alpen en meren; hij laat ons de ziel van het landschap gevoelen in werken van eeuwige schoonheid. Met deze drie meesters bewegen wij ons in een nieuwe wereld, welke ver van die der naturalisten en impressionisten ligt.

Op wetenschappelijk gebied wordt de tegenstrooming al even merkbaar: de theorieën over de samenstelling der materie, de physisch-chemische theorie van het leven, de ontwikkelingsleer van Darwin, die echte dogma's geworden waren, raken door nieuwe, vrije onderzoekingen aan het wankelen. De stijgende belangstelling voor de feiten der psychologie en sociologie levert een nieuw bewijs voor dezen omkeer. In de medische wetenschap vindt het heerschende materialisme een ernstigen tegenstander in de psychotherapeutische beweging, die groote uitbreiding krijgt. Na de uitsluitende heerschappij van het lichamelijke komt de nieuwe tijd van het ziels-rijk; de oude beperkingen storten in onder den drang van nieuw leven dat zich tastend baan breekt. Het hypnotisme, de suggestie, de overreding (Dubois) en tenslotte de psychoanalyse treden op. In dit verband behooren ook de Christian Science, het spiritisme, de metapsychische onderzoekingen, de theosophie en de anthroposophie genoemd te worden.

De geestelijke gesteldheid der moderne maatschappij is gekenmerkt door die gespletenheid, waarvan wij de twee hoofdstroomingen hier hebben aangeduid. De tegenwoordige oorlog beteekent het hoogtepunt der crisis, een psychose dezer uiteengereten, lijdende menschheid. De psychoanalyse, welke soortgelijke conflikten in het leven van het individu onderzoekt, leert ons dat zulke toestanden (neurosen of psychosen) pogingen zijn tot zelf-genezing, sterke reakties der natuur tegen ongezonde invloeden en storingen in de ontwikkeling. De intellektueele, hyperrealistische geestestoestand, welke den wereldbrand heeft veroorzaakt, stort

als het ware in zichzelf ineen doordat hij zijn onvermogen om de menschen gelukkig te maken, doet blijken; hij zal plaats maken voor een meer gezonde, meer geestelijke gezindheid, welke reeds, onder den druk van haar voorgangster, langzaam bezig is zich te ontwikkelen. Deze ineenstorting is de prijs die betaald moet worden voor de radikale hervorming van den menschelijken geest.

GESCHIEDENIS

a. De Weensche school.

E psychoanalyse, welke wij reeds noemden in het overzicht van de hoofdstroomingen van het moderne denken, stamt uit het jaar 1893. De Weensche neuroloog Sigmund Freud ging uit van de onderzoekingen van Charcot en Janet over de geestelijke dissociatie (splitsing van het bewustzijn) en van die van Bernheim over de suggestie. Het gelukte hem echter dieper in den schijnbaren chaos der neurose door te dringen. Een geniale methode van onderzoek maakte het hem mogelijk zich toegang tot het onbewuste te verschaffen. Hij ontdekte daarin een nieuwe wereld. Dank zij deze methode gelukte het hem den bouw en het mechanisme van den droom bloot te leggen. Het bleek dat de droom — die in onzen tijd van wetenschappelijk materialisme voor een soort van hersen-prikkeling doorging (een waardig tegenhanger van de opvatting van mannen als Vogt en Büchner als zouden gedachten een soort van afscheidingsprodukt der zenuwcellen zijn) een georganiseerd produkt is van een onbewust proces, een uiting dus van het zieleleven. Ik zelf pleeg den droom als een soort van intiem tooneel te beschouwen, op welks planken onze onbewuste conflikten in dramatischen vorm worden voorgesteld. Freud heeft aldus het determinisme van den droom ontdekt. Dit determinisme heeft hij tot waakfantasieën en tot een menigte andere verschijnselen uitgebreid, die tot dusver aan den scherpen blik der psychologen ontgaan waren. Vele gevallen van vergeten — gapingen in de herinne-

ring b.v. — bleken geen produkten van het toeval te zijn, maar gevolgen van een onbewust psychisch mechanisme, de zoogenaamde verdringing. De oorzaak van het vergeten ligt in de onbewuste aanwezigheid van onaangename of pijnlijke gevoelens, waartegen ons Ik zich beschermt door de hen opwekkende aanleidingen te vergeten. Een onhandige beweging, een opvallend gebaar, een zwakheid, welke wij aan toeval of verstrooidheid toeschrijven, blijken precies gedetermineerd te zijn door een onbewusten toestand, dien men analytisch kan bloot leggen. In zijn werk: „Psychopathologie des Alltagslebens" [1]) heeft Freud ons zijn nieuw ontdekte wereld beschreven. Het nauwe verband tusschen neurotische symptomen, zekere tot nu toe onopgemerkte vormen van in gebreke blijven in het dagelijksch leven of in droomen en fantasieën eenerzijds en karakter en persoonlijk leven van den individu anderzijds, kwam in een nieuw licht te staan. De ontdekkingen volgden elkaar slag op slag; Freud bewees de strenge wetmatigheid van een groot aantal psychische verschijnselen die tot dusver ondoorvorscht gebleven waren. Hij verving het *statische* standpunt der Fransche school [2]) door het meer in het leven staande *dynamische*, hetgeen het hem mogelijk maakte een reeks van psychische mechanismen van de grootste beteekenis, zooals de Verdringing, de Verschuiving, de Sublimeering en de Overdracht, te onthullen. Freud deed voor de psychologie wat Lamarck en Darwin deden voor de biologie. Gelijk Lamarck en Darwin de wording en ontwikkeling van dieren en planten bestudeerden en daarbij den stroom,

1) In het Nederlandsch verscheen dit werk onder den titel: „De invloed van ons onbewuste in ons dagelijksch leven", (vertaling Johan Stärcke). Uitvoeriger uiteenzetting van Freud's geheele leer vindt men in diens: „Inleiding tot de studie der psychoanalyse". Deel I Vergissingen en droom; Deel II Algemeene leer der neurosen. (Vertaling Dr. A. W. van Renterghem) de „Archives de Psychologie", deel VII en „Psychopathologie de la vie quotidienne" in hetzelfde tijdschrift deel VI.

2) Bij Janet, den hedendaagschen belangrijksten vertegenwoordiger der Fransche school, bestaat een uitgesproken neiging om het dynamische standpunt in de opvatting der neurose in te voeren. In zijn laatste werk „Les Névroses", definieert hij de neurose als een stilstand in de ontwikkeling, zonder wijziging van de funkties zelf.

de beweging (dynamis) van het leven zelf volgden, in tegenstelling met de oude slechts beschrijvende, klassificeerende, statische (stilstaande) wetenschap, zoo heeft Freud ons geleerd alle spontane uitingen van het zieleleven en hun vervormingen (conversie, substitutie) na te speuren en hun overgang van het bewuste naar het onbewuste te onderzoeken. Het standpunt der psychoanalyse is daarom dynamisch, ja nog meer, het is genetisch, omdat de psychoanalyse de ontwikkeling en ontplooiïng der psychische energie nagaat.

Ten slotte heeft Freud, door zijn meesterlijke studies over de *psycho-sexualiteit*, de leer der driften, in het bijzonder de leer van de geslachtsdrift, in de psychologie zoo te zeggen officieel ingevoerd. Een moedige daad van bevrijding eener wetenschap die nog belemmerd werd door de vooroordeelen der geleerden. Met de uitdrukking „psychosexualiteit" bedoel ik hier de uitstraling van het sexueele instinkt in de psyche. Niet dus de organische zijde der sexualiteit, doch haar uiting in de wereld der psyche: de wensch en zijn variaties en afdwalingen (perversiteiten); de invloed der sexualiteit op de andere psychologische funkties, op den wil, op het denken enz.

Het *pan-sexualisme*, dat men Freud terecht verwijt, is het gevolg van de iedere nieuwe beweging eigen neiging tot overdrijven en voorbarig generaliseeren, een neiging welke een niet onbedenkelijken invloed heeft uitgeoefend op de resultaten. Dit pansexualisme vond intusschen in de onderzoekingen van diegenen onder Freud's aanhangers, die eenige oorspronkelijkheid bezaten, een natuurlijke correctie. De algemeene wijze van beschouwing in Freud's arbeid is analytisch en kausaal, zijn psychologie behandelt de menschelijke ziel hoofdzakelijk van een kollektief standpunt uit. Daarmee is haar waarde, maar ook haar beperktheid aangegeven.

Freud's vroegere aanhanger Alfred Adler, een oorspronke-

lijke geest van een ander psychologisch type, dringt, met dezelfde methode gewapend, een ander gebied der psychopathologie binnen. Hem boezemt de individueele kant meer belang in; daarom bouwt hij voor ons op een psychologie van den *drang naar zelfbehoud*, van het agressieve instinkt en van de machtsdrift. Deze is een tegenhanger van Freud's onderzoekingen over de geslachtsdrift, welke belangrijke gegevens omtrent de vorming en vooral omtrent de misvorming van het karakter bevat. Helaas heeft al zijn werk het stempel van zijn afkomst behouden, het is nog te zeer door het materiaal der neurose bevangen. Adler gaat zelfs zoover dat hij in de normale ontwikkeling van den individu, b.v. in de vorming van een ideaal, een kompenseeringsdaad, een reaktie tegen een primair gevoel van minderwaardigheid ziet. Een correctie van zijn beschouwingswijze is even noodzakelijk als de vastlegging van een wetenschappelijke terminologie; want de zijne is ronduit gezegd onmogelijk. De algemeene wijze van beschouwing in zijn werk is synthetisch en finaal. Toegegeven moet worden dat Freud, al is zijn opvatting ruimer, in Adler een aanvulling van groote waarde gevonden heeft. Zonder het wederzijds te erkennen, completeeren de beide Weensche psychologen elkander zeer goed.

b. De Zürichsche school.

Tegenover de Weensche school, welke ik tezamen vatte in de twee namen Freud en Adler, staat de Zürichsche school, welker oorsprong tot in de eerste jaren dezer eeuw terugreikt. Om professor Bleuler, den leider der psychiatrische universiteitskliniek „Burghölzli", en zijn chef-arts Jung groepeerden zich aanvankelijk eenige assistenten: F. Riklin, L. Binswanger, H. Maier, E. Fürst, A. Maeder, die zich op studie en toetsing van Freud's theorieën naar proefondervindelijke methode toelegden. Deze mannen vormden

de eerste kern der Psychoanalytische Vereeniging, welke werd opgericht in 1907 en waaraan toenmaals nog Monakow, Frank, Ulrich en Bertschinger deelnamen. De belangstelling richtte zich in het begin uitsluitend op de psychiatrie; de wijze van opvatting was „freudiaansch." Deze vereeniging maakte een reeks van groeicrises door. In 1911 scheidde zij zich van het Burghölzli af; het voorzitterschap ging van Bleuler achtereenvolgens over op Binswanger, Maeder en Jung. Langzaam breidde de kring zich uit; bij de artsen (Bircher-Benner, Lang, Nelken, Van Ophuysen, Schmid, Schneiter) sloten zich theologen aan (Pfister, Keller); ook paedagogen (Schneider, Messner, Mensendieck, Vodoz) kwamen er bij en zelfs eenige leeken (Mej. Moltzer, Mej. Wolff). Al spoedig werd Jung de ziel van deze groep die een schitterende bevestiging van de Weensche psychoanalyse bracht en haar een hechten grondslag gaf. De determineerende invloed van het onbewuste, in het bijzonder die van de verdrongen affekten op denken en handelen, werd door de associatieproeven zichtbaar en meetbaar. Het was een van Jung's eerste groote verdiensten, de *associatiemethode* der experimenteele psychologie te wijzigen om er een werktuig tot onderzoek van het onbewuste, voornamelijk van de „*affektiviteit*" van te maken. Jung bevond, dat een reeks van affektieve factoren, vooral uit de wereld der verdrongen elementen, de associaties bepalen, doordat zij het antwoord — de zoogenaamde reaktie — op het prikkelwoord storen. Deze storingen openbaren zich b.v. door een verlenging van den reaktie-tijd, door onzekerheid van uitdrukking, door herhalingen of door onverwachte, opvallende antwoorden. Door deze storingen systematisch te bestudeeren gelukte het hem, de betrokken complexen op te sporen en de resultaten van de Freudsche analyse grootendeels te bevestigen. De associatiemethode is van belang gebleken voor de gerechtelijke geneeskunde, daar zij ons in staat stelt de verborgen of verdrongen gevoelens van een mis-

dadiger te ontdekken.[1]) De toepassing dezer methode op bepaalde psychosen (dementia praecox, paranoia, melancholie) gaf den arts gelegenheid in de geheimen der kranke ziel door te dringen, haar hallucinaties te verstaan en schijnbaar zinlooze wartaal en waan-systemen in verstaanbare taal over te zetten. Een nieuw leven, dat ons met ontzag vervulde, ontwaakte aan den zoom van het oude.

Langzamerhand werd een verschil tusschen het zoogenaamde Weensche en Zürichsche standpunt merkbaar. Jung heeft aangetoond dat de verschillen tusschen de theorieën van Freud en Adler de natuurlijke gevolgen zijn van de geestelijke geaardheid hunner scheppers, een soort van projektie van hun verschillenden geestelijken aanleg. Dit geldt evenzeer voor de meeningsverschillen tusschen Weenen en Zürich. Er vertoont zich hier hetzelfde, heel natuurlijke, spontane verschijnsel van differentieering en ontwikkeling, dat men in de geschiedenis van alle wetenschappen en der kultuur in het algemeen terugvindt. Slechts door het bestaan van typen van verschillende mentaliteit — in het bijzonder wat belangstelling en oriënteering betreft — kan de menschelijke geest de verschillende kanten van een probleem aanpakken en langzamerhand een globaal overzicht van leven en wereld opbouwen.

Freud gaat uit van het sexueele instinkt in den meest uitgebreiden zin van het woord, op deze basis trekt hij zijn gebouw op. Alder zoekt het machtsinstinkt en maakt dit tot uitgangspunt voor zijn systeem. Jung, en met hem de geheele Zürichsche school — zelfs in haar volkomen onafhankelijke elementen — bewegen zich op een geheel ander plan. Hun uitgangspunt, het begrip der „*libido*" (élan vital van Bergson, intérêt van Claparède) is, vergeleken met de instinkten der Weensche onderzoekers, reeds een soort van synthese. Het opent den toegang tot nieuwe gebieden in de hierarchie der psychische funkties; het stelt ons in

1) Jung: Diagnostische Assoziationsstudien. 2 deelen.

staat door te dringen tot de wezenlijke problemen der psyche. Hier is de analytische beschouwingswijze niet meer voldoende, de synthetische dringt zich vanzelf op. Na de *regressieve* oriënteering van den grondvester der beweging — terugkeering tot het instinkt, waarmee het verband verloren gegaan was — openbaart zich thans de *progressieve*.

Het onbewuste doet zich niet meer aan ons voor als slechts een veiligheidsinrichting waardoor de verdrongen wenschen van den beschaafden mensch platonisch bevredigd worden. Flournoy, en ook ikzelf, stellen zijn teleologische funktie in het licht. De psyche zoekt een nieuwen vorm van aanpassing. De weder-opvoeding van den zenuwlijder wordt de toekomstige taak. De Zürichsche school voltooit het werk van Freud; nadat zij geleerd heeft het gebouw der neurose door de analyse omver te werpen, poogt zij thans de wetten van het weder opbouwen en van de psychische ontwikkeling te doorgronden, zooals Jung in zijn studie over de geboorte van den held en het vraagstuk der wedergeboorte, welke steunt op mythologie, godsdienst en kultuurgeschiedenis, Riklin in zijn geschrift over mystiek en kunst, Schmid in zijn analyse van Hamlet en de sage van Tristan en Isolde, Mensendieck in zijn werk over de ontwikkeling van Richard Wagner, Mej. Moltzer in haar verhandeling over de theorie der libido en de verhouding tusschen individualiteit en kollektiviteit, en ikzelf in mijn studies over het droomprobleem, over het genezingsproces als reguleering en ontwikkeling-achteraf (welke steunen op biologie en algemeene pathologie) en over het verband tusschen psychoanalyse en paedagogie.

De omwerking, wijziging en voortzetting van Freud's arbeid,welke zich aan ons Zwitsers opdrongen (zooals gezegd een kwestie van mentaliteit en persoonlijkheid) werden te Weenen niet aanvaard. Freud zelf kon in onze Zürichsche onderzoekingen slechts een prijsgeven van zijn met moeite veroverde positie, een terugkeering tot een vóór-analytisch

standpunt zien. Een scheuring werd noodzakelijk, welke dan ook op het internationale congres voor psychoanalyse, gehouden te München in 1913, tot stand kwam. Onze Zürichsche school zet vol vertrouwen haar groote taak voort. Te Genève heeft de belangstelling in de analyse tot oprichting van een wetenschappelijke vereeniging geleid; in Nederland, Engeland, en vooral in de Vereenigde Staten van Amerika breidt zich de kring van aktieve deelnemers op zeer verblijdende wijze uit.

De predikant Pfister te Zürich was de eerste theoloog, die aan de psychoanalytische beweging deelnam. Hij zag spoedig de beteekenis der nieuwe methode voor den zielverzorger in en oefende zich, om haar al gauw in zijn praktisch werk toe te passen. Tevens legde hij zich toe op de studie van tal van religieuze verschijnselen die zich op de grens van het normale, bovennormale en abnormale bevinden, zooals de glossolalie, de stigmata der heiligen (studies over Zinsendorf). Hij was de eerste die zich waagde aan een groot systematisch werk over de psychoanalytische methode, met de bijzondere bedoeling de paedagogen voor de psychoanalyse te winnen. Zijn persoonlijk standpunt houdt het midden tusschen de Zürichsche en de Weensche school. De predikant Ad. Keller heeft niet slechts de beteekenis der nieuwe methode voor de zielverzorging in het licht gesteld, maar ook op de filosofie de psychoanalyse met succes toegepast (Bergson etc.).

Een nieuwe geest is in de psychiatrie ontwaakt en bezig de wereld te veroveren. De gestichts-zieke, vroeger een voorwerp van medelijden en wetenschappelijke nieuwsgierigheid, wordt een mensch, dien men kan naderen en begrijpen; want zijn ziel, die tot dusver een chaos leek, is een labyrinth geworden waarin een draad-van-Ariadne ons den weg wijst. Welk een hoop op therapeutische verrijking en vermenschelijking! Het enge en uitsluitende begrip der psychosexualiteit van Freud is door dat der affektiviteit vervangen; met

deze houdt heel de wereld der gevoelens haar — te laten — intocht in de psychologie. In 1910 begon Jung een omvangrijk onderzoek omtrent energetiek, biologie en kultuurgeschiedenis van den menschelijken geest, dat hem er toe bracht het biopsychologisch begrip der libido te formuleeren, dat de verschijnselen van het geheele normale en pathologische leven, voornamelijk de ontwikkeling van het zieleleven, verklaart. Hiermede zijn de te beperkte grenzen der voorgangers doorbroken. De libido-theorie verschaft ons toegang tot de groote vraagstukken der psychologie; zij laat ons tot de wereld van het innerlijk leven doordringen en leert ons haar wetten kennen. De geheele Zürichsche school van artsen, theologen en paedagogen is, in tegenstelling met de mechanistisch georiënteerde aanhangers van Freud, door een meer vitalistisch standpunt gekenmerkt. Zij omvat een synthese van de kausale en finale standpunten, welke zich aan haar voordoen als twee onafscheidelijke aspekten van het leven. Zij is analytisch en synthetisch terzelfder tijd, kollektief zoowel als individueel georiënteerd.

Terwijl de Zürichsche school zich ijverig op psychoanalytisch onderzoek toelegde, schiep Flournoy te Genève een kring van verwanten aard. Een reeks van studies, uitmuntend door helderheid en scherpzinnigheid, kwam tot stand, betrekking hebbende op den bouw en de splitsing der persoonlijkheid, op het mediumschap, op het probleem der religie en mystiek. De biologische en funktioneele oriënteering welke wij Claparède te danken hebben en welke nauw verwant is aan de dynamische opvatting en uitgaat van het begrip „intérêt" (dat ook tal van punten van aanraking heeft met Jung's „libido"), brengt nieuw leven op andere gebieden der psychologie, die tot dusver nog het stempel der scholastiek droegen. De psychologie van den slaap, van het spel en van het kind worden levend; een paedagogische beweging van groote draagwijdte begint met de stichting van het Instituut Jean Jacques Rousseau,

welks leiding in handen is van Bovet. De steden van Calvijn en Rousseau, van Zwingli en Pestalozzi blijven hun traditie getrouw. Wij mogen ons gelukkig prijzen dat zich uit deze beide polen van ons kleine Zwitserland een even gezonde als zuivere stroom van geestelijk leven over Europa en de wereld uitgiet. Niet slechts uit onze bergen en meren, ook uit geest en hart van ons volk stroomt een herscheppende kracht, die de menschheid meer dan ooit behoeft.

DE METHODE VAN ONDERZOEK

A dit korte historische overzicht enkele woorden over de methode van onderzoek welke ons veroorlooft in de nieuwe psychologie door te dringen. Wij hebben haar aan den grondvester der beweging te danken. De psycholoog had zich tot dusver opgesloten in de studie der wereld van het bewustzijn alleen; hij kon de wereld van het onbewuste als het ware slechts van buiten beschrijven omdat hij geen weg kende die er toe doordrong; de geheele wereld der driften en affekten moest hem daardoor vreemd blijven. Freud werd de Columbus dezer nieuwe wereld.

Aanvankelijk maakten Breuer en Freud gebruik van een lichte hypnose, om van hun zieken de geschiedenis der pathogene (ziekmakende) gebeurtenissen te weten te komen, welker herinneringssporen door „verdringing" in het onbewuste geraakt waren. De ontspanning welke na deze geestelijke operatie in de ziel van den lijder plaats greep, — overigens zeer goed te vergelijken bij de werking eener insnijding in een abces — was in de eerste jaren (1893 e. v.) het voornaamste therapeutische resultaat der analyse, welke den naam van „*kathartische* (zuiverende) methode" kreeg. Op deze ontspanning volgde geleidelijk een assimileering der verdrongen herinneringen, waardoor een soort van consolideering der gesplitste persoonlijkheid tot stand kwam. Deze oorspronkelijke methode, welke Freud zelf sedert twintig jaren weer heeft opgegeven, wordt nog in onzen tijd toegepast door Frank te Zürich, door Bezzola te Zuoz en door Forel te Yvorne. De toepassing eener zeer

lichte hypnose heeft verschillende nadeelen. In de eerste plaats is zij niet eenvoudig, zij doet den zieke in zekeren zin geweld aan, zij is een geforceerd binnendringen in zijn innerlijk leven. Voorts brengt zij diegenen die haar ondergaan in een zekere afhankelijkheid van den hypnotiseur, een beslist nadeel, omdat de zenuwlijder tengevolge van zijn ziekte toch al reeds van zoo vele dingen en menschen afhankelijk wordt. Freud loste deze bezwaren op even eenvoudige als geniale wijze op. Den logischen gang van het denken, dat methodisch te werk gaat, een bekende richting volgt, naar een bepaald doel streeft, liet hij geheel en al varen. Hij vond den toegang tot het versperde onbewuste door een systematisch gebruik van de zoogenaamde *invallen*, de spontane, onbewuste *associaties*, die den zieke naar aanleiding van zijn symptoom of van zijn droomvoorstellingen voor den geest komen. Door den loop van deze vrije associaties, welke den patiënt schijnbaar vanzelf en zonder richting of doel door het hoofd schieten en van den hak op den tak springen, na te speuren, leerde hij betrekkingen kennen tusschen ziekteverschijnselen en droomen of waakfantasieën. En dank zij dezen invallen werd het hem mogelijk de beeldspraak en de symbolen van het onbewuste te duiden. Geen geheimzinnige bewerking meer! Het onderzoek geschiedt zonder den dwang der hypnose, in den vorm van een gesprek. Het cardinale punt hierbij is dat de oriënteering van dit gesprek van in wezen niet rationalen aard is. Ieder zelfstandig analyticus ontwikkelt zijn eigen systeem. Alles wat zich aan de grens van het bewuste leven van den analysant tijdens de analyse afspeelt, onbewuste bewegingen, versprekingen, onverwachte gedachtesprongen, ontoepasselijke aandoeningen, zooals lachen waar men schreien mocht verwachten etc. — dient den analyticus tot aanknoopingspunt en brengt zijn eigen, intuïtieve vermogens in werking. Het is een uitwisseling van indrukken en invloeden, die de door het logische denken gevormde taal

van den modernen mensch niet tot uitdrukking kan brengen. Maar dank zij de vertaling, de duiding der indirekte, onbewuste uitingen, der beelden en symbolen, treedt dit materiaal toch ook de wereld der gedachten binnen, verkrijgt het een zekeren graad van bewustheid, een nieuw leven.

Een zonderlinge en onwetenschappelijke methode, zal men denken. Zeker. En toch merkte Freud al spoedig op dat deze vrije associaties eenvoudig aan andere wetten gehoorzaamden dan de associaties der logica en van het bewuste denken. Zij voeren ons een andere psychische wereld binnen dan die waarin wij gewend zijn ons bewust te bewegen. Ribot, die deze wetten reeds vermoedde, sprak van „gevoels-logica." Inderdaad hebben wij hier ook voornamelijk met de wereld der gevoelens, der affekten, te doen. De gevoelswaarde is het welke de keuze van den inval, van de vrije associatie, bepaalt. Groote oplettendheid op ieder spontaan verschijnsel en een bijzondere oefening zijn er toe noodig om de gevoelswereld binnen te dringen. In de eerste plaats is een zuiver afwachtende houding geboden, de invallen mogen niet worden uitgelokt en bestuurd, maar behooren passief te worden ontvangen. Iedere kritiek moet zijn uitgesloten, om aan de ontwikkeling van dit teere proces volle vrijheid te laten. Eerst achteraf is onderzoek en bewerking van het aan de oppervlakte van het bewustzijn gebrachte materiaal mogelijk.

Men kan begrijpen welk een onvergelijkelijke school van openhartigheid en oprechtheid tegenover zichzelf en den medicus zulk een streng toegepaste methode vereischt. Doordat Freud alle kronkelingen van den stroom der vrije associaties volgde, opende hij de poorten voor een door de heerschende wetenschap verwaarloosde psychologische funktie. De *intuïtie* is ons in haar elementairen vorm bekend onder den naam van het „gezond verstand;" men heeft haar oorsprong te zoeken in het instinkt, dat zijn eigen

manier van kennen heeft, welker zekerheid die van het intellekt dikwijls overtreft. Het logische kennen bedient zich van abstracties, de intuïtie beweegt zich te midden van beelden en volgt den weg der analogie, van het „als-of." Met haar hulp kunnen wij de symbolen ontcijferen welke het onbewuste en in het bijzonder de affektiviteit gebruikt als middel om zich te uiten. Zij verschaft ons een bijzonderen vorm van innerlijke en onmiddellijke kennis der dingen, welke die van het intellekt aanvult. De intuïtie leidt ons tot de kennis van het individueele, vandaar haar beteekenis voor kunst en religie; het intellekt leidt naar de kennis van het algemeene, vandaar zijn fundamenteele beteekenis voor de wetenschap.

Men ziet dus, dat deze twee methoden van onderzoek, welke wij als elkaar nevengeschikt moeten toepassen, ons twee totaal verschillende werelden binnenleiden. Met het logische denken dringen wij door tot het gebied van het rationale, terwijl de intuïtieve weg naar het niet-rationale leidt. De moderne mensch heeft een logische mentaliteit, de primitieve een vòòr-logische. Lévy Brühl, aan wien wij oorspronkelijke en scherpzinnige studies op dit gebied te danken hebben, duidt met „participation mystique" (mystiek deel hebben) een wonderlijk vermogen van den primitieven mensch aan om, zonder gebruik te maken van zintuigelijke waarneming en intellekt, in onmiddellijke verhouding tot een object te treden. Waarschijnlijk staat dit vermogen in verband met het instinkt en het komt mij voor dat de intuïtie zich langzamerhand uit deze participation mystique ontwikkeld heeft. Hierboven wees ik reeds op haar nauwe betrekking tot de affektiviteit; ik kan hier aan toevoegen dat zij haar kracht te beter ontplooit naarmate het gevoelsleven zich ontwikkelt en bevrijdt. De analyticus, die in de ziel van een zieke wil doordringen om een regenereerenden invloed op hem uit te oefenen en de psycholoog, die de geheimen van zijn object wil leeren kennen, moeten zelf een

integraal, een veelomvattend leven leiden. Slechts het werkelijk doorleefde wordt innerlijke ervaring; het prikkelt, ontwikkelt de affektiviteit en maakt de intuïtie los.

Wanneer de teekenen niet bedriegen staan wij thans voor een grooten omkeer in de geestelijke gesteldheid van den mensch. Het benauwende juk der logica drukt zwaar op den geest, want aan de logica alleen gelukt het niet den mensch door het leven te leiden. De nieuwe oriënteering in het artistieke, godsdienstige en filosofische leven — men denke aan Bergson en zijn rehabilitatie der intuïtie — bevestigt deze neiging tot het niet-rationale, welke het optreden der psychoanalyse reeds deed voorzien. Intuitie en logica als nevengeschikte ken-methoden zullen ons tot de verovering van het rationale zoowel als van het niet-rationale in staat stellen; wij streven naar een synthese, naar een samenvattende beschouwing van wereld en leven. Claude Bernard, de beroemde baanbreker der experimenteele methode in de interne geneeskunde, een typische vertegenwoordiger der logische mentaliteit, scheen dit te hebben voorzien toen hij zeide: „Ik ben overtuigd dat de dag zal komen, waarop de physioloog, de dichter en de filosoof dezelfde taal zullen spreken en elkaar zullen verstaan."

DE PSYCHOANALYTISCHE BEHANDELING

a. Genezing en zedelijke ontwikkeling.

WAAR de man der wetenschap ondanks alle methodiek, scherpzinnigheid en onvermoeide pogingen niet kon binnendringen, in de verborgen wereld van het innerlijk leven namelijk, daar mocht de door het leed en de vertwijfeling van zijn zieken aangespoorde arts slagen. In den beginne een methode van onderzoek, werd de analyse steeds meer een poging om verschrikkelijk lijden te verlichten, weifelende gemoederen te versterken, geschokte gewetens weer tot evenwicht te brengen. Het zuiver psychoanalytische werd door het psychosynthetische aangevuld. Een nieuwe kunst van leiding van het zieleleven, een psychogogie, is bezig zich uit de analytische praktijk te ontwikkelen. De geneeskundige toepassing der psychoanalyse is overal van pas waar de geestelijke funkties zoodanig beschadigd zijn dat de aanpassing van den patiënt aan zijn omgeving merkbaar gestoord, zijn psychisch evenwicht bedreigd, zijn arbeidskracht verminderd zijn. Een ingrijpen is daar inderdaad noodig geworden om klaarheid te verkrijgen omtrent den innerlijken toestand en de psychische krachten welke meer of minder geremd of verlamd zijn, te bevrijden. Om een helder beeld van wat er gebeurt bij de psychoanalyse, een aanschouwelijke voorstelling van haar beloop te geven, zal ik gebruik maken van een vergelijking. Wij begeven ons van het bekende tot het onbekende; hoe echter daarvoor een passende vergelijking te vinden? De eerste voorstellingen omtrent het innerlijk leven en de kritieke

phasen zijner ontplooiïng, de eerste vermoedens van doel en bestemming van den mensch, werden ons in de *mythen* der jonge volken, in de oude *mysteriën* (Isis, Eleusis) en vervolgens door tal van religieuze openbaringen van lateren oorsprong overgeleverd. Later namen de groote ingewijden onder de dichters deze taak over en maakten de eeuwige waarheden steeds toegankelijker voor ons. Wij denken hier aan Dante's Goddelijke Comedie, aan Goethe's Faust, eerste en tweede deel, aan Shelley's Prometheus. [1])

De Goddelijke Comedie nu is buitengewoon geschikt voor een vergelijking met het doorleven eener psychoanalyse. De overeenkomst tusschen de Goddelijke Comedie en den weg bij de psychoanalyse gevolgd is zoo groot dat het de moeite loont, haar vast te leggen, daar zij evenzeer de resultaten der moderne methode als de zekerheid der intuïtie van den grootsten dichter der middeleeuwen bevestigt. Dat de psychoanalytische behandeling een natuurlijk proces is, blijkt wel uit het feit dat zij volkomen analoog is aan Dante's zelfontwikkeling. De ware geneeskunde put uit de natuur; zij plaatst den arts niet boven de wet als een Deus ex machina, maar zij wenscht dat hij een oplettend dienaar zij die den natuurlijken loop der ziekte volgt en het tot stand komen der zelfgenezing vergemakkelijkt. De psychiater mag de afwijkingen der neurose niet zoo maar als een toovenaar naar eigen meening weer recht zetten; hij moet het geestelijke

---

1) De eerste pogingen tot toepassing der analytische methode op kunst en literatuur stammen uit de school van Freud. Zij hebben een helder licht geworpen op de psychologie der kunstenaars en de wordingsgeschiedenis van bepaalde werken. Zoo schreef Freud over Leonardo da Vinci, Rank over de Lohengrin-sage, Graf over Wagner, Pfister over Zinsendorf. Deze geschriften dringen echter nog niet tot de kern van het vraagstuk door; zij beperken zich tot bepaalde kanten van het driftleven. Uit de Zürichsche school kunnen vermeld worden: het boekje van Riklin over de symboliek der sprookjes, twee nog niet gepubliceerde geschriften van Dr. Schmid te Basel over Hamlet en de sage van Tristan en Isolde, een studie van Mensendieck over Parsifal en Wagner en van mijzelf over Ferdinand Hodler [vgl. blz. 12]. In dit laatste geschrift heb ik getracht niet slechts de psychische ontwikkeling van Hodler van zijn werken uit te schetsen maar tevens de betrekking tusschen de individueele ontwikkeling van den kunstenaar en die van zijn kultuurmilieu aan te toonen. Ik heb daar getracht de *prospektieve* beteekenis van het genie, zijn funktie als leider der zielen, als medeschepper van het ideaal der natie in het licht te stellen.

proces eerbiedigen door de belemmeringen welke den zieke afleiden of zijn aandacht binden uit den weg te ruimen en de crises door zijn voorzorg, zijn vertrouwen en de uitstraling van zijn persoonlijke levenservaring te leiden.

b. Vergelijking tusschen de Goddelijke Comedie en het proces der psychoanalytische behandeling.

Vergezellen wij thans Dante door de hel, het vagevuur en het paradijs, daarbij voor oogen houdend dat zijn onsterfelijk werk ons den typischen ontwikkelingsgang van het menschelijke zieleleven doet kennen.

Midden uit een intensief leven, waarin liefde, politieke en literaire eerzucht een overwegende rol speelden, werd Dante uit Florence verbannen. Vijf-en-dertig jaar was hij oud. Deze slag, die zijn uiterlijk leven vernietigde, was het begin van een rijke verinnerlijking: al zijn toekomstplannen waren in elkaar gestort. Dante trekt zich in zichzelf terug; heel de machtige stroom van energie, welks afvloeiïng naar buiten onmogelijk geworden was, stort zich thans naar binnen uit en bevrucht daar het zieleleven. Deze geweldige innerlijke ervaring is het welke de groote Florentijn ons in zijn gigantische fresco's symbolisch schildert. In het begin der Goddelijke Comedie verhaalt ons Dante hoe hij midden op zijn levensweg door een ontzetting werd aangegrepen, welke veroorzaakt werd door het plotseling verschijnen van drie wilde dieren. Een los, een leeuw en een wolvin achtervolgden hem en joegen hem op de vlucht; symbolen der drie innerlijke machten: zinnelijkheid, eerzucht en begeerte, die zijn zieleleven hadden belemmerd. Midden in zijn vlucht houdt een welwillende geest, Virgilius, hem staande en verzoekt den dichter hem te willen volgen. De beroemde nederdaling in de onderwereld begint; titanische visioenen trekken voorbij Dante's ontzette blikken en toonen hem Lucifer's rijk der verschrikking. De zondaren van alle tijden, wier droevig

lot de geschiedenis ons heeft overgeleverd, verschijnen vòòr hem. Virgilius, symbool van het geestelijk licht, van de Rede, leidt en beschermt Dante; hij opent hem de oogen voor de diepten van slavernij en vervloeking, waarin onze menschelijke natuur storten kan. Tragische inwijding in de afdwalingen des menschen tot in hun laatste gevolgen.

Middeleeuwsche paedagogie, die van terrorisme gebruik maakt; een dramatische aanraking van den geest met de schaduwzijden des levens en de daarmee verbonden gevaren onzer natuur. Dante verlaat onder leiding van Virgilius de hel; de weg leidt thans naar den louteringsberg (purgatorium). Het aktieve deelnemen van Dante valt nu dadelijk op: hij omgordt zich met rietbladeren — symbool van den door kennis der zonde verworven deemoed — en neemt persoonlijk deel aan verscheidene boetedoeningen der boetelingen. Hij belijdt en berouwt openlijk zijn fouten. Wij hebben hier niet langer te doen met een zuiver intellektueele taak, zooals in de hel (de kennis van het kwaad), maar met den echten, innerlijken arbeid der wedergeboorte. De temming der primitieve driften door het intellekt is niet meer voldoende, een kanaliseering van den wilden stroom der hartstochten, een sterking van den wil en een wederopvoeding zijn noodzakelijk; en de dichter heeft deze door zijn beklimming van den louteringsberg op gelukkige wijze gesymboliseerd.

Op den top van den berg voltrekt zich een belangrijke gebeurtenis, welker beschrijving uitermate schoon is. Virgilius, symbool van het intellekt, doet afstand van zijn rol als gids, om Dante toe te vertrouwen aan Beatrice, die van uit den hemel haar trouwen geliefde tegemoet komt. Beatrice, een beeld van stralende schoonheid, versymboliseert de eigene verloren ziel, die de dichter na al zijn geduldig doorleden beproevingen en zegevierend overwonnen moeilijkheden terugvindt. Het beleven van een hoogere liefde immers brengt den mensch feitelijk pas de eerste openbaring

der ziel: Beatrice wordt aldus het symbool der ziel. Van nu af aan neemt de ziel de leiding op zich van den tocht die Dante door het Paradijs zal voeren, de hemelsche harmonie voor hem onthult en hem met zijn God vereenigt. Hier geen smartelijk streven, geen schuldbewustzijn meer, maar een verlangen naar zegen en innerlijken vrede. Het is het rijk der genade.

Dante's verheven visioen doet zich aan ons voor als een artistieke verwerking, een symboliseering zijner persoonlijke ervaringen van het innerlijk leven; het schildert ons de ontwikkeling van den menschelijken geest, de bestemming der ziel, zooals de grootste dichter der middeleeuwen haar heeft begrepen.

Wat de patient in de psychoanalyse beleeft, vertoont een groote verwantschap met de Goddelijke Comedie: ook hier vinden wij een afdaling in de hel, een bestijging van den louteringsberg en — waar de analyse diep genoeg en langdurig genoeg was, een binnentreden in het paradijs. Natuurlijk verschilt, zooals men kan verwachten, het proces der verinnerlijking bij den modernen mensch belangrijk van dat in Dante's tijd; de vooruitgang in kennis omtrent den bouw der wereld en in het bijzonder van den menschelijken geest, geeft ons een heel ander begrip van hel, vagevuur en paradijs als vroeger. Deze opvattingen hebben hun konkreetheid ingeboet, zij zijn op een ander plan gebracht, zonder dat nochtans hun wijzigingen het wezen van het verschijnsel zelf raken. De wetenschap heeft ons geleerd de onderaardsche hel naar het innerlijk van den mensch zelf te verleggen, zij heeft van de hel, die een uiterlijke, konkreete werkelijkheid was, een innerlijke, psychologische werkelijkheid gemaakt. Het rijk van Lucifer stellen wij ons niet meer voor als plaatselijk, het bestaat buiten de ruimte en behoort tot het gebied van het psychische; de nederdaling in de onderwereld is een symbolische tocht naar het onbewuste geworden.

De eerste ervaring in de psychoanalytische behandeling is inderdaad het scheppen van een contakt met het onbewuste, een werkelijke ontdekkingsreis in de diepte tot aan de afgronden, tot aan de grenzen der menschelijke natuur. Wij vinden daar een groot deel van ons leven, dat in de schaduw geraakt was, een wereld van smartelijke herinneringen welke wij eens weigerden als de onze te erkennen en welke wij automatisch hadden verdrongen.

Aan gene zijde van de grenzen der persoonlijkheid breidt zich het gebied van het onbewuste nog tot in het oneindige uit. Daar ontdekken wij nog een ontelbare menigte van eigenschappen en zwakheden, welke aan de familie, den stam, het ras, ja aan de geheele menschheid gemeen zijn. Daarna komen de archaïsche en primitieve neigingen aan de beurt, welke in hun peripherie met het dierenrijk en den overigen kosmos versmelten. De geheele geschiedenis der menschheid leidt daarin een wonderbaarlijk leven. Niet alleen het verleden, de geschiedenis der menschheid (Mneme), maar ook haar *toekomst*, in het bijzonder de *toekomst van het individu*, bevindt zich daar in aanleg, in een latenten toestand (pronoia). Een chaotische wereld, vol tegenstrijdigheid, in een angstwekkend donker en toch van een verwonderlijken rijkdom!

Dante heeft ons in tragische beelden de zonden der menschen van alle tijden en de onverbiddelijke straffen welke zij tengevolge hebben, geschilderd, zonder ons een enkele fout te besparen. Het schijnt wel alsof in Dante's atmosfeer Christus' medelijden en erbarmen tegenover den zondaar ontbreken.

De opvatting van het onbewuste door de modernen en vooral door de psychoanalytici biedt ons een ander schouwspel: een diepere en meer welwillende kennis der menschelijke natuur — wijl niet langer beheerscht door angst voor het onbekende — doet ons de verschrikkelijke conflikten der hartstochten en onbevredigde driften zien als eerste

phase van een leven dat bezig is zich te organiseeren en zich in stijgende ontwikkeling bevindt. Het innerlijk oog ziet in een ver verschiet achter den strijd om het bestaan de komst van harmonie en liefde, een waren triomf van het geestelijk beginsel. Naast de wilde begeerte van de geslachtsdrift, den wil tot macht en de teugellooze, satanische eerzucht, die slechts dan een werkelijk gevaar worden, wanneer zij zich afgesplitst hebben en autonoom geworden zijn, onthult het onbewuste ons de aanwezigheid van kiemen van verborgen, maar groote krachten en van latente deugden, die slechts op de zon wachten om te kunnen groeien en gedijen. Het is niet meer de eenzijdige indruk van vloek en slavernij, zooals bij de middeleeuwsche hel; een nieuwe eerbied voor de menschelijke natuur tot in haar diepste wortels, een vertrouwen in haar ontwikkelingsmogelijkheden en in de aanwezigheid van een kostbare kern, begraven in de onmiddellijke nabijheid van al het kwaad, treden als voorteekenen eener toekomstige bevrijding in het licht. Het kwaad bestaat onloochenbaar, maar het is geen natuur-toestand; het verschijnt slechts daar waar de natuurlijke krachten van hun omgeving werden afgescheiden en in hun vrije ontplooiïng belemmerd. Het is een kunstmatig produkt, dat men moet bestrijden door de natuurlijke voorwaarden van den groei te bevorderen door vertrouwen op onze natuur inplaats van ze door wantrouwen en dwang — beide kinderen der vrees — te bemoeilijken. De Cerberus der antieke onderwereld is zachtmoediger geworden: de aan de grens tusschen het bewuste en het onbewuste staande censuur heeft een verzoenender en menschelijker houding aangenomen.

Door de psychoanalytische methode hebben wij geleerd tot het innerlijke leven door te dringen tot waar de individu wortelt in de kollektiviteit en tot aan de bronnen dezer laatste in de natuur zelf. Het oorzakelijk georiënteerde eerste deel dezer reis is een analyse, terwijl het tweede deel

een finale oriënteering verraadt, een ontwikkeling en wederopbouw vertoont. Daardoor wordt de psychoanalyse tot psychosynthese.

Synthese, opbouw der persoonlijkheid van den geanalyseerde, van den zenuwlijder. Wij meenen n.l. dat de neurose een stilstand in de ontwikkeling is, een funktioneele storing, die men moet opheffen, opdat het organisme, of de psyche, de afgebroken ontwikkeling weder kan voortzetten, den oorspronkelijken en in wezen vooruitbepaalden weg weer kan terugvinden. Vooral in den Zürichschen kring wordt deze synthetische opvatting gehuldigd.

Dante's nederdaling in de hel vertoonde zich aan ons hoofdzakelijk als een intellektueele daad, als een inwijding in de gevaren en afgronden der menschelijke natuur, die een betere levenswijze beoogt; een paedagogie van afschrikking. *Onze nederdaling* in het onbewuste is eveneens een ontdekkingsreis, een leeren kennen van de menschelijke natuur en wel niet slechts in haar afdwalingen, maar ook in haar primitieve vormen, in haar afstamming. Zij is echter veel meer dan een simpele intellektueele daad, want zij verbindt zich met een geleidelijke systematische *ontketening* van de in het onbewuste vastgelegde libido, met het begin eener bevrijding, welke zich volgens een vooruitbepaald natuurlijk systeem afwikkelt. Niets is minder gewenscht en gevaarlijker dan willekeur of dwang van de zijde van den arts; het eerste gebod voor hem behoort eerbied voor de wetten van den geest te zijn. Wij bevinden ons in een nieuwe, voor den modernen mensch kenmerkende geestesphase. Waarlijk een groote verovering van den menschelijken geest, welke wij slechts te danken hebben aan een lange reeks van onafgebroken en moedige pogingen, zooals die van de renaissance af tot op onze dagen plaats grepen! Zoo werd de mystische angst onzer voorouders omgezet in het toenemende vertrouwen, dat wij voor de wonder-

baarlijke wetten der natuur — deze openbaringen van een hoogeren wil — koesteren.[1])

c. De Overdracht.

Wij komen nu tot het ernstigste en delikaatste punt der psycho-analytische en synthetische behandeling, een punt waaromtrent de wetenschappelijke literatuur ons slechts in het algemeen en geheel onvoldoende heeft georiënteerd, het tot stand brengen namelijk van de verhouding tusschen den analysant en zijn geestelijken leider, zijn Virgilius, zooals Dante zeggen zou. De beslissende factor, welke het den zieke mogelijk maakt de oogen te openen om zijn hel te ontdekken en vooral om de psychische krachten, welke in zijn nerveuse symptomen gebonden zijn, te bevrijden, is het *vertrouwen* dat de arts hem langzamerhand weet in te boezemen. Dit is ten deele een kwestie van persoonlijkheid en zielsverwantschap, in hoofdzaak echter een kwestie van begrijpen en menschelijkheid aan den kant van den gids. De onrustige, gekwelde of verlamde ziel van den zieke begint onder den verhelderenden en innemenden invloed van den arts zich te oriënteeren en te polariseeren. De opwinding of verstarring gaat over in aktiviteit, er

1) Ik heb van deze vergelijking met Dante's gedicht gebruik gemaakt om het algemeen menschelijke, het gemeenschappelijke in iedere innerlijke levenservaring en zielsontwikkeling aan te toonen: dat wat voor den mensch der middeleeuwen gold is ook nog waar voor den modernen mensch. Toch moet ik hier een beperking doen volgen. Niet de *geheele* innerlijke ervaring van den middeleeuwschen mensch is nog van kracht voor den modernen. Naast het algemeene en typische moet men ook het bijzondere zien. Over het verschil in opvatting omtrent zonde en verlossing sprak ik reeds. Maar de vergelijking met het derde deel der reis (de hemel) liet ik geheel en al achterwege, omdat daarbij verschillen van groot gewicht aan den dag zouden komen. De psychologie van den middeleeuwschen mensch toch is kollektief georiënteerd, d.w.z. voor allen dezelfde. Als bewijs hiervoor kunnen de politieke en kerkelijke opvattingen van Dante dienen: hij treedt letterlijk op als verdediger der kerk. Bij den modernen mensch echter vinden wij een zuiver individualistische oriënteering, al is deze dan ook uit de kollektieve psychologie onzer voorouders voortgekomen. In dit opzicht is de moderne mensch een nieuw wezen. Daarom kon Dante ons ook, wat deze zijde van het probleem betreft, niet meer tot gids strekken. Wij hebben ons hier eer tot Goethe (Faust), Shelley (Prometheus ontboeid) en Spitteler (Prometheus en Epimetheus) te wenden. Ik behoud mij vòòr in een later geschrift hierop dieper in te gaan.

vormen zich centra van organisch leven midden in den schijnbaren chaos: de eerste uitingen van een nieuw leven van gevoel, intellekt en wil worden zichtbaar. Het is alsof in deze nieuwe omgeving, onder den invloed dezer nieuwe aanraking, een aktief ferment optreedt. Een heele reeks van strevingen zet zich in beweging, richt zich op den persoon van den leider en concentreert zich op hem: een stroom van geestelijk leven welke den naam „*overdracht*" heeft gekregen. Al wat het leven van den analysant heeft geweigerd, afgewezen, verminkt en gefixeerd, wordt weder levend en aktief en wordt vanzelf op den persoon van den arts overgedragen (projectie). Een bonte optocht van maskers, nu eens hartstochtelijk, vroolijk, vertrouwelijk; dan weer somber, tragisch, vertwijfeld, terneergedrukt, op een afstand, koel — een lange reeks van belichaamde stemmingen, die ons herinneren aan de nabijheid van een bron der verjonging. Men moet echter wel in het oog houden dat dit herlevingsproces niet maar een simpele herhaling van het verleden beteekent. Bij dengene die onder invloed der overdracht staat, is geen sprake van bewuste projectie van het verleden in het heden. De overdracht vertoont alle kenmerken van een zuiver aktueele ervaring: haar liefde- toorn- en haat-gevoelens schijnen zeer duidelijk op den persoon van den arts betrekking te hebben. De nog niet verwerkte en geassimileerde sporen van vroegere levenservaringen — wier werking storend en remmend geworden was — versmelten na hun automatische projectie op den arts met de indrukken van het tegenwoordige leven, in het bijzonder met die welke in verband staan met den gids. Het gevolg hiervan is dat deze laatste in de oogen van den analysant de karaktertrekken aanneemt van die menschen welke, om het zoo uit te drukken, zijn verleden gemaakt hebben. Deze schijnbare verwarring, deze versmelting, beteekent in werkelijkheid een begin van verwerking, een *herschepping* van *het verleden* waardoor een nieuw kontakt

wordt gezocht met het heden waarvan de betrokken persoon door een menigte teleurstellingen, illusies, misverstanden en leed gescheiden was. Deze herschepping voltrekt zich in de *heimelijke verwachting van een gunstige oplossing* van het conflikt dat de zieke als een wond in het hart droeg. Zij openbaart een diep verlangen naar *verlossing*, welks kans op verwerkelijking te grooter is, hoe trouwer de gids zich aan zijn taak wijdt. De beslissende voorwaarde sine qua non voor dezen is het bezit van die innerlijke vrijheid die hem helderziend maakt en hem daardoor in staat stelt den knoop te ontwarren, het hem voorgelegde mengsel te scheiden. Zoo behoudt hij te midden van den storm der hartstochten die hem ombruist, zijn objectiviteit en welwillendheid.

Men zal begrijpen hoe moeilijk en delikaat, ja, hoe onoverkomelijk soms de taak van den psycho-analyticus is. Bij deze taak is zijn geestelijke ontwikkeling — een kwestie van studie, van virtuositeit haast — van minder belang dan de rijpheid van zijn karakter — een kwestie van aanleg en persoonlijke ondervinding. Dikwijls vergt zij meer geduld, klaarheid en harmonie van hem dan hij bij machte is tegeven.

Bij de *kausale* beschouwing der overdracht, welke ons inzicht geeft in de remmende invloeden in het verleden van den individu en ons in staat stelt door middel van deze voorgeschiedenis zijn heden te begrijpen, sluit zich de *finale* beschouwing aan, welke ons de pogingen tot oplossing, de drang naar bevrijding en in laatste instantie het streven naar verwerkelijking van 's menschen hoogste verlangen doet kennen. Wij raken hier aan wat de moderne psychologie de *„funktie van het ideaal"* genoemd heeft. De op het eerste gezicht zoo vreemd schijnende voorgeschiedenis der overdracht, welker oplossing de eigenlijke taak is der psychoanalyse, is op zichzelf een heel natuurlijk verschijnsel; analogieën zijn ons in de organische wereld bekend. Deze herleving van het verleden en zijn verwerking door aanraking

met de gezonde persoonlijkheid van den arts, zijn namelijk te vergelijken met sommige *koortsaanvallen* welke in den loop van chronische infektie-ziekten optreden en welker doel het is de ziektekiemen te bestrijden door een heel systeem van reakties en door afscheiding van tegengiften, waardoor immuniteit teweeg gebracht wordt: zij beteekenen een soort van kunstmatige ziekte welke het organisme onder gunstige voorwaarden doet optreden om zich van zijn vijanden te bevrijden. De toestand van opwinding bij de overdracht — welke ten deele beantwoordt aan het herleven van het verleden — is ook een soort van kunstmatige ziekte, welke de psycho-analytische behandeling dikwijls zeer bemoeilijkt en vooral de omgeving op een dwaalspoor brengt omtrent haar resultaten. Maar zij is een kunstmatige ziekte, welke, evenals de inenting tegen de pokken, den patiënt een soort van vastheid (immuniteit) tegen de moeilijkheden des levens verleent.

Nog een andere zijde van het vraagstuk der overdracht hebben wij te behandelen. Wij zagen hoe de wederopgewekte psychische energie naar den persoon van den arts toestroomt. Deze wordt tot een soort van brug welke uit de wereld der onwerkelijkheid waarin de zieke leefde, leidt naar de levende, gezonde realiteit. Langzamerhand verdwijnen vrees, wantrouwen en teleurstelling, om plaats te maken voor moed, vertrouwen en hoop: het leven krijgt weer relief en kleur. Maar dit is slechts mogelijk onder voorwaarde dat de nerveuze stap voor stap het kontakt met de werkelijkheid, die hij over een min of meer uitgestrekt gedeelte van het front was kwijtgeraakt, opnieuw verovert. Een methodische *weder-opvoeding* is noodzakelijk. De een durft niet meer te voelen, een ander kan niet meer zelfstandig denken, een derde heeft zijn wil verloren, een vierde ontvluchtte de wereld.... overal is hier nieuw leeren of opnieuw leeren noodig. Hoeveel vermogens die onmisbaar zijn voor het vinden van den juisten levensweg bleven

tot dusver sluimeren of werden slecht toegepast! Hoeveel driften, welke zich nog in den toestand van motorische impulsen bevonden, wachten op hun kanaliseering tot een streven, tot wil! En welk een volslagen miskenning van den arbeid en zijn heilzame waarde vinden wij daarbij dikwijls. Onder leiding van den arts of van een anderen geschikten gids pakt de zieke het leven opnieuw aan. Steeds beter gelukt het aan de echte, vruchtbare daad de energie, welke in het eerste stadium der behandeling bevrijd werd, in zich op te nemen en steeds beter consolideert zich daardoor de persoonlijkheid van den patiënt. De analysant wordt zich steeds scherper bewust van zijn eigenlijke moeilijkheden, zijn persoonlijke taak en zijn eigen karakter. Hij begint zijn weg met grooter zekerheid te volgen. Door de verhouding tot zijn leider en het weer aanknoopen van het kontakt met het leven, nadert hij ook de anderen weer van wie hij zich had afgescheiden; hij leert zichzelf vinden, nadat hij zich als het ware in de anderen verloren had. Zijn levens- en wereldbeschouwing worden ruimer, en persoonlijker tevens. Langzaam maakt hij zich weer los van zijn gids, en dat wel naar mate hij in zichzelf, in zijn dagelijksche ervaring, een *richtend beginsel* leert kennen, waaraan hij zich toevertrouwt.

Men zal in de wijze van wederopvoeding, van wederopbouwing, van *integratie van het individu*, welke wij hierboven geschetst hebben, het tweede deel van de Goddelijke Comedie, het purgatorium, herkend hebben. Na de inkeering tot zichzelf, het doorvorschen van het onbewuste en de ontketening van de in conflikten vastgelegde, betooverde ziels-energie — de afdaling in de hel — vertoont zich een voorwaarts gerichte beweging (projectie), een kanaliseering en toepassing van de mobiel gemaakte energie, het begin eener *verwerkelijking van de persoonlijkheid*.

Een vergelijking tusschen het kerkelijk standpunt en dat der psychoanalyse is zeer belangwekkend. Dante voelt zich zondaar, een paniek heeft zich van zijn hart meester

gemaakt; van hoogerhand is hem een straf opgelegd, die hem dwingt in levenden lijve in de hel af te dalen om daar alle gruwelen te doorleven en een onvergetelijken indruk van de gevolgen der menschelijke dwalingen te ontvangen. Door dezen tocht deemoedig geworden, begint hij de bestijging van den louteringsberg; hij ziet zijn gebreken in en neemt deel aan de boetedoeningen der bewoners van het purgatorium. Hij smacht ernaar het kwade te vergeten en vergeving voor zijn zonden te verkrijgen, welke de poorten van het paradijs voor hem kan ontsluiten. Hij vertrouwt zich toe aan Beatrice, die van den hemel is neergedaald om hem te leiden. — Voor ons modernen is de zonde een toestand van slavernij, een stil-legging van den levensdrang (élan vital) door *misbruik* of door *gemis van gebruik* der ons gegeven krachten. Een afdaling in de diepten van het Ik en van de menschelijke natuur blijkt ons noodzakelijk om de gevaren te leeren kennen en vooral om den juisten weg en zijn doel te kunnen vinden of terugvinden: want het leven kan zich slechts dan gelukkig en harmonisch afwikkelen wanneer het met de het eeuwige beheerschende wetten in overeenstemming blijft. Het Ik en zijn wenschen behooren zich te voegen naar de eischen van een nieuw, werkelijk vrij leven, dat slechts dan kan opbloeien wanneer de individualiteit rijp genoeg is om zich in dienst van dit geestelijk beginsel te stellen; de lange periode der onvrijheid, der slavernij, houdt op zoodra ons Ik de heerschappij der ziel erkent. Deze onvrijheid was echter blijkbaar noodzakelijk voor de ontwikkeling van het lichaam en van de elementaire funkties der psyche tot aan de phase der individualiseering. Gedurende dezen groeitijd is de ziel gebonden, als afwezig; het Ik vermoedt haar slechts in de zeldzame oogenblikken van geestdrift en liefde; de ziel is nog niet in staat zich te handhaven, omdat zij nog niet beschikt over een voldoende georganiseerd werktuig, waardoor zij zich kan openbaren. Immers de ziel bedient zich feitelijk van de individualiteit

als van een werktuig, zooals de kunstenaar een instrument, bijvoorbeeld een viool, gebruikt om ons de in hem verborgen schat van schoonheid mede te deelen. Wanneer berouw tot eerbied, boetedoening tot een aktief, spontaan gehoorzamen aan de erkende wetten des levens geworden zijn, treedt een toestand van innerlijken vrede in. Dan laat de rede de leiding over aan de ziel; wij zijn getuige van het opbloeien van het innerlijke leven: plicht is dóor een vrijwilligen drang vervangen, evenals de wet door de ware vrijheid, dat wil zeggen de innerlijke vrijheid. Dit is het hoogtepunt der ontwikkeling, de overgang tot een nieuw leven; vandaar de naam „*wedergeboorte*."

Wij kunnen dit proces der wedergeboorte vergelijken met de gedaanteverwisseling van pop tot vlinder. De vroegere rups, die op de aarde rondkroop, is een vlinder geworden, die de aardsche zwaarte overwonnen heeft en vrij door de ruimte vliegt. De mensch, die zijn kracht aan innerlijke wrijving verspilde, die gebukt ging onder den last van zijn onvolmaaktheden en zich afpijnde met zorgen en verwijten, ondergaat een gedaanteverandering; hij wordt bewegelijk, vatbaar voor geestdrift, vrij — een nieuwe dadenkracht van wezenlijk *scheppenden* aard treedt op. De mensch, die als een rups in de pop zat opgesloten in zijn Ik, krijgt als het ware vleugels, hij wordt in staat tot *deelnemen aan het kosmisch leven* (participation cosmique). De moderne mystica, waarmede Flournoy ons heeft doen kennismaken schildert ons met fijn talent van waarneming dit psychologische moment. Zij verhaalt hoe zij aan het einde van haar extatischen toestand een steeds dringender behoefte gevoelde om haar religieuze ervaringen aan anderen mede te deelen, om de kracht welke haar in haar mystieke vervoeringen (trances mystiques) geopenbaard werd, in haar dagelijksch leven te laten doordringen, ten einde dit intensiever en vruchtbaarder te maken. Terzelfder tijd had zij het gevoel van een bijzondere, persoonlijke toenadering tot Christus. Wij hebben

hier inderdaad te doen met het begin van wat ik zooeven deelnemen aan het kosmische leven noemde. De ketenen waarin het Ik de ziel gevangen hield, zijn verbroken; een levendige belangstelling ontwaakt, welke zich langzamerhand over menschen en dingen uitbreidt, een gevoel dat alle wezens in een gemeenschappelijke sfeer verbindt; de natuur, de kosmos zelf verkrijgt het karakter van een levend organisme, waarvan het individu een vibreerende cel is. De liefde, oorspronkelijk *begeerte naar bezit,* waarvan de uitsluitendheid een wezenlijk kenmerk was, wordt in deze nieuwe levensphase tot toegewijde *overgave van zichzelf.* Het machts-instinkt ondergaat een soortgelijke verandering: het stelt zich in dienst van het kosmische Ik; het bescheiden geworden individueele Ik dient als onderdeel het geheel. De wil, welks streven zich uitputte, wordt vervangen door een vrijwilligen drang welke nauwelijks meer onderworpen is aan wetten van verbruik. Het opofferen van de tot dusver gehandhaafde autonomie van het Ik, het afstand doen van het Ik, komt in een ander licht te staan; het ontpopt zich als een natuurlijke ontwikkeling van het Ik dat zich boven zichzelf verheft, zooals een ballon die, van zijn ballast bevrijd, majesteitelijk omhoog rijst in de lucht.

PSYCHOANALYSE EN LEVENSBESCHOUWING

a. De teleologische funktie van het onbewuste.

MEN veroorlove mij aan het laatste hoofdstuk van dit boekje een persoonlijker karakter te geven. Ik zou willen doen zien hoe mijn psychoanalytische onderzoekingen mij er langzamerhand toe gebracht hebben het enge positivisme op te geven en mij tot een meer geestelijke levensbeschouwing te wenden.

Freud gaf ons omtrent droomen de bekende definitie: de droom is de symbolische vervulling van een onbewusten en verdrongen wensch. De droom doet zich aan hem voor als een soort van ontlastings-orgaan, een veiligheidsklep, die, doordat zij bepaalde aandoeningen — grootendeels uit de sexueele sfeer — kanaliseert, den slaap van den droomer beschermt. Bij de toepassing van Freud's methode, eerst op mijn eigen droomen, vervolgens op die van mijn patiënten, merkte ik echter op dat sommige droomen in symbolischen vorm *pogingen tot oplossing van onbewuste conflikten* bevatten. Een aantal gunstige omstandigheden maakten het mij verder mogelijk vast te stellen dat de latere loop der gebeurtenissen, of juister uitgedrukt, dat de op den droom volgende handelingen (daden) de pogingen tot oplossing van den droom *bevestigden* of beter gezegd *verwerkelijkten*. Bij toenemende ervaring kwam ik er tenslotte toe aan te nemen dat de droom een soort van voorlooper of voorbode van nabijzijnde veranderingen van den toestand van het onbewuste is. De droom-analyse diende als fijne oriënteerings-arbeid omtrent de werking en de ontwikkeling

van het innerlijk leven.[1]) Al spoedig bracht ik de droomfunktie, welke ik toenmaals de teleologische funktie van den droom noemde, in verband met de vòòr-oefenende funktie van het *spel* (Gross, Claparède), met de „automatismes antesuicides" van Flournoy en een menigte verwante verschijnselen van het onbewuste. Steeds duidelijker werd het mij dat de teleologische funktie niet een specifieke droomfunktie, maar een *funktie van het onbewuste in het algemeen* is; want de droom zelf is een zeer bijzondere vorm van voorstelling en uitdrukking, een spreekorgaan van den onbewusten psychologischen toestand. De ouden — en vooral de Grieken, die de droomen van den priester tijdens de incubatie in den tempel als de onmiddellijke taal van Asklepios, den god der geneeskunde beschouwden — hadden inderdaad een juist voorgevoel omtrent de droomfunktie; want de droomen, in elk geval de prospektief georiënteerde, wijzen duidelijk naar het toekomstige doel der ontwikkeling, als naar een richting welke het onbewuste den mensch aanraadt om in te slaan. Ik zou hier echter met nadruk willen verklaren, dat dit slechts ééne zijde van het vraagstuk is; want *naast* het onbewuste staat als gelijkwaardige faktor het bewustzijn, dat rekening houdt met de noodzakelijkheden der uitwendige omstandigheden en natuurlijk niet mag worden verwaarloosd. Een co-ordinatie van de eischen der uiterlijke en innerlijke psychologische omstandigheden is voor een zeker en juist handelen noodzakelijk. De ontdekking van deze geheel onbewuste maar toch zoo zekere werkzaamheid, het bestaan van een hoogere instantie in de donkere diepte van het onbewuste, welke den te volgen

1) Onafhankelijk van Maeder kwam ik door het onderzoek van een groot aantal droomen tot geheel dezelfde opvatting, welke men uitvoerig uiteengezet vindt in mijn in 1917 verschenen werkje: „Uit de diepten der ziel, samenspraken over droom en geweten". Wat Maeder „richtingszin" en „hoogere instantie" noemt, vatte ik op als het verborgen „geweten". Ik trachtte aan te toonen dat dit werkzaam is in alle menschen en bepleitte op grond daarvan het belang van psycho-analyse, in het bijzonder van het onderzoek van den droom, voor *alle* menschen, ook *niet-neurotici*, die tot oplossing hunner conflikten en tot innerlijke, geestelijke vrijheid willen komen. (v. S.)

weg aanwijst, maakte op mij persoonlijk een overweldigenden indruk; voor de eerste maal werden mijn positivisme en mijn mechanische levensopvatting geschokt. Er steeg een vermoeden in mij op van een streven, een richting, een dieperen zin des levens, dien men bij de droomanalyses direkt aan het werk kon zien. Een woord van Christus, dat ik als kind uit het hoofd geleerd, maar nooit begrepen had, *„Ik ben de weg, de waarheid en het leven,"* was in mij levend geworden. Het was een gevoel van nieuwe kracht en van nieuw vertrouwen in onze menschelijke natuur en bestemming. Wij zijn niet in onze innerlijke conflikten verstrikt en reddeloos verloren; er is een hulp: in onszelf, zij het dan ook buiten ons bewuste Ik, werkt een sturende kracht; er heeft een zoeken naar bevrijding plaats. Hiermede had de bovengenoemde teleologische funktie een nieuw aspekt verkregen; zij vertoonde zich nu als een welwillend vriend, die begrijpt en leiding geeft. Ik voorvoelde dat wij eens, dank zij de kennis van de wetten der geestelijke wereld, onmiddellijk zullen ervaren wat godsdienst en filosofie ons altijd hebben geleerd maar wat voor het leven zoo weinig toegankelijk bleek.

b. De genezing als geestelijke zelfbevrijding.

Geheel vanzelf keerde zich mijn belangstelling van den droom naar het genezingsproces van neurosen en psychosen. Vooral de zelfgenezing trok mij aan, daar ik hoopte, hierbij tastbare bevestigingen van mijn nieuwe opvatting te zullen verkrijgen. Door den leek van buiten gezien of passief door den lijder ondergaan, vertoont zich de ziekte als een funktioneele storing, een onregelmatigheid, welke de arts door zijn onmiddellijk ingrijpen, hetzij door geneesmiddelen, hetzij door bemoediging en goeden raad, behoort op te heffen. Ik zou met Molière willen zeggen: „Nous avons changé tout cela." Alles is anders geworden! De psycho-

analyse heeft ons geleerd, *in de ziekte een poging tot genezing* te zien, een soort van aktieve reaktie tegen een reeds lang voor het uitbreken der eerste verdachte verschijnselen bestaande storing. De moderne geneeskunde is bezig, een hiermede verwante opvatting te vormen. Men zal zich herinneren dat zij de koorts niet meer beschouwt als een ziekteverschijnsel, maar als een vitale, zeer krachtige reaktie van het organisme tegen de infekteerende kiemen.

Een van de merkwaardigste voorbeelden van ziekte en zelfgenezing welke de Europeesche literatuur bezit, is zonder twijfel dat van Benvenuto Cellini. Het is in zijn schitterend geschreven autobiografie, welke door niemand minder dan Goethe in het Duitsch vertaald werd, neergelegd. De groote renaissance-kunstenaar, een heftige, ongebreidelde natuur, lokte, op een beslissend keerpunt van zijn avonturiersleven, geheel onbewust en met de primitiefste middelen, een eigenlijk geheel onverdiende gevangenneming door den toenmaligen paus uit. Hij brengt dezen er toe hem in de gevangenis te werpen en maakt nu, te midden van zwaar uiterlijk lijden, een geestelijk ziekteproces — een moreele krisis — door, welke als een doorzichtige, helder overtuigende zelfgenezing is op te vatten. Cellini komt, van karakter wezenlijk gestaald, met sterk vermeerderde artistieke productiviteit, physiek en psychisch herboren, uit de krisis te voorschijn. Een nadere bestudeering van dit belangwekkende ziektegeval bracht mij reeds in het jaar 1912 op de gedachte, welke nu bij mij tot overtuiging geworden is, dat namelijk de psychische genezing een *regeneratie*, ja, een soort van *na-ontwikkeling* beteekent. De bekeering en wedergeboorte van Cellini zijn, dank zij den wonderbaren visioenen, droomen en handelingen, welke de auteur in zijn gedenkschriften geschilderd heeft, zeer nauwkeurig te volgen.

De drijfkrachten welke in het genezingsproces der neurose onder controle en leiding van een reguleerend en evenwichtzoekend beginsel tot werking komen, zijn ontsproten aan

den ontwikkelingsdrang der psyche, welke drang, door invloeden van buiten belemmerd, achteraf, in de zoogenaamde ziekteverschijnselen, die belemmering tracht te overwinnen. Inderdaad zijn steeds in de toestanden, welke het uitbreken eener neurose voorafgaan, remmingen of bijzondere afdwalingen der geestelijke ontwikkeling, bepaalde infantilismen of juvenilismen, aan te wijzen. Werkelijke rust kan de psyche niet vinden, zoolang de aangeboren tendenties en natuurlijke krachten niet volgens hun bestemming kunnen werken en zich ontplooien. *De eigenlijke arts, de ware arts, huist in de ziel van den zieke zelf;* bij psychische crises vinden wij hem daar, waar de zoogenaamde funktie van het ideaal werkt: hij is de innerlijke instantie die richting geeft. Door zijn werking streven de genezende krachten, respektievelijk de groeikrachten der psyche naar een verheven, vast doel van meer dan individueele beteekenis en heel de ervaringsrijkdom der voorouders en alle prospektieve eigenschappen van het ras nemen daaraan deel. Het spreekt vanzelf dat ik hiermede niet wil zeggen dat de andere arts, die buiten den zieke staat, de verkeerde is. Verre vandaar. Ik beschouw hem als den vertegenwoordiger van den innerlijken arts — hoe grooter zijn ijver, oplettendheid en passieve toewijding zijn, des te grooter is zijn waarde. Zijn voornaamste taak moet het zijn voor zijn Meester alle hinderpalen uit den weg te ruimen, opdat de werkzaamheid van dien waren arts omvangrijk, zijn arbeid vruchtbaar kunnen zijn. Het psychoanalytisch onderzoek heeft ons in het zieleleed, dat de menschen vroeger vreesden, een proces van regeling, van wedergeboorte en van na-ontwikkeling doen ontdekken. In de physische wereld is hiervoor een aequivalent te vinden; wij weten bijvoorbeeld dat de Hydra haar kop even zoo vaak opnieuw doet groeien als wij de wreedheid hebben hem af te slaan. Het mikroskoop en de techniek der weefselkleuring hebben ons met eerbied en verbazing vervuld over de wonderen der wondgenezing en litteekenvorming. Welk

een grootsche arbeid van hernieuwing! Welk een samenwerking van een heirleger van ontelbare, in talrijke bijzondere wapens verdeelde, door een onvergelijkelijken generalen staf aangevoerde cellen! Niet minder treffend is de strijd van het organisme tegen de ziektekiemen gedurende zoogenaamde infectie-ziekten. De koorts, de hyperthermie, het arsenaal van tegengiffen, het leger der zoogenaamde Phagozyten (vreetcellen), de afscheiding der huid (zweet) en der slijmvliezen; al deze verschijnselen streven in een voorbeeldige samenwerking naar het ééne doel: het lichaam te bevrijden. Ja, in vele gevallen maken zij het vóór jaren lang onvatbaar, immuun voor de schadelijke kiemen. De geheele natuur is bezield door dienzelfden geest, zij streeft naar hernieuwing, naar versterking, ja zelfs naar verrijking van het bedreigde wezen.

In de geestelijke wereld vertoont het genezings-, en in het bijzonder het *zelfgenezingsproces* een nieuwen faktor, welke zonder twijfel met de toenemende ingewikkeldheid van bouw en verfijning der funkties in verband staat: het meedoen eener bewuste aktiviteit, van een verlangen naar bevrijding, een gevoel van vertrouwen in lichaam en ziel, wier wonderbare wetten onze geest heeft leeren kennen. Een daad van verdeemoediging ten opzichte van onze eigen zwakheid, een daad van gelatenheid en eerbied tegenover de majesteit van het leven!

c. De funktie van het ideaal.

Onze algemeene beschouwingen over genezing op geestelijk gebied behooren in één bijzonder opzicht verdiept te worden: n.l. wat betreft het probleem der *overdracht* dat tot dusver nog niet werd opgehelderd. Men zal zich ongetwijfeld herinneren dat de overdracht — als een projectie van die libido, welke in het voorafgaande leven van den betrokken persoon werd vastgelegd en verdrongen — in de verhouding

van patiënt en arts een bevrijding en verwerking ondergaat en dat zij tenslotte gekanaliseerd wordt in de bepaalde vormen der in den genezende ontwaakte arbeidskracht. In de overdracht komt het instinkt der reguleering en hernieuwing, de eigenlijke ontwikkelingsdrang der psyche, tot uiting.

Een nieuw verschijnsel boeit nu onze aandacht; de sterk uitgesproken neiging namelijk van den analysant om zijn arts en leidsman te *idealiseeren*. De zieke, wiens richtingszin verloren gegaan was, maakt van den gids dien hij gekozen heeft, een ideaal wezen, dat hij volgt en dat hem een nieuwe bron van vertrouwen ontsluit.

Bij de zelfgenezing voltrekt zich dit proces volgens de beroemde uitspraak: „Si le guide n'existait pas, il faudrait l'inventer." Is er geen gids, dan moet men hem uitvinden. Inderdaad zagen wij bijvoorbeeld in het geval van Benvenuto Cellini, dat de arme, zieke gevangene den arts en helper vervangt door een droomfiguur, het visioen van den schoonen, ernstigen jongeling, die hem voor het eerst verschijnt na een mislukte poging tot zelfmoord en hem aanmaant zijn plicht te doen en te blijven leven. Men herkent spoedig in het visioen van dien jongeling de trekken van zijn vroegeren leerling Felice, die zijn geliefden meester tijdens de eerste, zware krisis zijner ziekte zoo trouw en opofferend verpleegd had. Cellini had in zijn voorafgaand leven slechts belangstelling getoond voor schoone jongelingen; zijn echtste gevoel richtte zich op de Grieksche liefde. In den nood zijns harten, aan den afgrond van het leven, verschijnt hem daarom in een visioen een der geliefde gestalten om hem te sterken en te leiden. Cellini legt in zijn dagboek den nadruk op den ernst en het liefdevolle der verschijning; hij vermeldt zelfs bijzonderlijk dat de jongeling niets wellustigs had. Zijn knapenliefde heeft zich in deze krisis gewijzigd, zij heeft haar geslachtelijk karakter verloren en is geworden tot een ideëele kracht die hem moed schenkt en leidt. Op

soortgelijke wijze als Beatrice uit den hemel neder daalde om den vroegeren geliefde verder op zijn pad te leiden. Achter de figuur van dien jongeling echter, die ontleend is aan Cellini's individueel verleden, steekt een algemeen menschelijke, typische „Imago," een oerbeeld van den bode der Liefde, van den Middelaar, wiens eerste openbaring kiemde in de ervaring der persoonlijke liefde. Cellini's dagboek bevestigt deze opvatting volkomen; spoedig toch voegt zich bij de figuur van den schoonen jongeling nog een tweede, zelf geschapene: een Christus namelijk, dien de Florentijnsche kunstenaar met zijn eigen bloed op de deur van zijn cel geteekend heeft en wien hij te voet valt en aanbidt. Het genezingsproces voltrekt zich spontaan en systematisch en bereikt zijn hoogtepunt in het visioen der innerlijke zon, dat wij uit de ervaring van vele echte mystici kennen. Hiermede rijpt in Cellini het vertrouwen op verlossing uit den donkeren kerker en uit zijn lijden, welke ook inderdaad spoedig plaats greep. Tegelijkertijd dus een voorgevoel van de naderende innerlijke vrijheid, een symbool der wedergeboorte!

Dit wonderbare voorbeeld onthult ons den diepen zin der overdracht. De idealiseering waarvan wij spraken hebben wij op te vatten als een gevolg van de onbewuste projectie van zulke oerbeelden, van zulk een typische imago, die elk mensch diep in zijn hart draagt. Deze imago bevat zoowel de beste ervaringen der voorouders (Mneme, herinnering) als alle prospektieve vermogens (Pronoia, vooruitziendheid) der menschheid. In de geestdrift van den geanalyseerde voor zijn leider brandt het heilige vuur van het ideaal in zijn eerste en onzekere uiting: wij zoeken eerst tastend in de buitenwereld, wat een lange, smartelijke ervaring ons ten laatste in het eigen hart doet vinden. Langzamerhand voltrekt zich een zich-weer-losmaking van den arts, de uiterlijke leidsman wordt stap voor stap, na smartelijken strijd door een innerlijke instantie van zuiver

transcendentale natuur vervangen — de genezing is voltooid.

Ik heb het verschijnsel der overdracht in het centrum van het genezingsproces der neurose door de analyse geplaatst en de beslissende beteekenis der verhouding tusschen den analysant en den analyticus doen uitkomen. Ik heb daarbij opzettelijk gebruik gemaakt van de uitdrukking: ,,Gids," om de taak van den arts nauwkeuriger aan te duiden; de taak die Virgilius tegenover Dante te vervullen had, heeft ons daarbij tot voorbeeld en punt van vergelijking gediend. Het nieuwe in mijn opvatting is hierin gelegen, dat voor mij *de Gids het symbool is van het innerlijke ideaal van den zieke*, dat wil zeggen een soort van projectie van een in hemzelf levend beginsel, dat nog niet tot voldoende ontwikkeling was gekomen en zich dientengevolge nog in het onbewuste bevond, op een buiten hem staanden persoon. Dit beginsel heb ik den richtingszin genoemd en ik bracht het althans in zijn hoogsten vorm van ontwikkeling, in verband met de Christus-idee. (Ik ben de weg, de waarheid en het leven). Ik beschouw het als een aangeboren element van onze Europeesche psyche. Door deze beschouwingswijze wordt een diepe religieuze waarheid, welke men ons als iets uiterlijks en historisch', als iets vreemds geleerd heeft, waardoor zij voor de meesten onder ons onaannemelijk was geworden, naar het gebied der psychologie overgebracht en begrijpelijk. Daarmede is haar kern voor ons gered. Ik verwacht geen begrip van hen die gevangen zitten binnen de muren van het dogma, ook niet van de talrijken die geen voeling hebben met het transcendentale element. Ik spreek alleen tot diegenen die zich vrij kunnen plaatsen op hun eigen ervaring van het innerlijk leven.

Voor de eerste maal heb ik de kern van deze opvatting in een klein geschrift ,,Psycho-analyse und Pädagogik"[1]) nauwkeurig uiteen gezet. Hierin trachtte ik aan te toonen welk licht de psychoanalyse werpt op de verhouding tusschen

1) Verschenen in Augustus 1912 in de Berner Seminarblätter, Grunau, Bern.

scholier en leeraar. Na behandeling van de negatieve zijde van het probleem — den onbewusten invloed der complexen van leeraar en scholier op elkander — heb ik in het bijzonder gewezen op den beslissenden factor in de opvoeding, d. w. z. op een verstandige toepassing van de behoefte aan „binding" en „leiding" van het kind, dat vader en moeder verlaat, om trapsgewijze aan de opklimmende reeks van zijn voorbeelden het leidende beginsel, den richtingszin in zijn eigen innerlijk te ontdekken.

Naast den energetischen factor, welke in Jung's opvatting der libido het wezenlijke is, onderscheid ik dus duidelijk een oriënteerenden richtingsfactor. Zooals men bij een statische beschouwing onderscheidt tusschen inhoud en vorm, heeft men hier te onderscheiden tusschen *strooming* (energie) en *richting*.

d. Het leven en de drie phasen der integratie.

De droom-analyse en het genezingsproces hebben ons er toe gebracht aan te nemen dat er eenerzijds een bepaalde autonome werkzaamheid voorhanden is, anderzijds echter een richtingszin, een progressief, opklimmend streven dat zich in de vruchtbaarheid, de herscheppende kracht en de mogelijkheid tot volmaakter worden van den mensch openbaart. Achter het ziekteproces hebben wij het normale ontwikkelingsproces zien staan en wij voorvoelen een dieperen zin des levens. Wat wij gezien hebben is onmogelijk in overeenstemming te brengen met de mechanische levensbeschouwing welke het hedendaagsche geslacht der geleerden en door dezen onzen geheelen tijd beheerscht. Hoe waardevol het physisch-chemisch onderzoek ook voor de physiologie geweest is, het is toch niet tot het begrip van het eigenlijk vitale, levende, doorgedrongen; evenmin als het physiologisch onderzoek in staat bleek het specifiek psychische in zijn wezen te doen begrijpen. Een vergelijking van het organisme

met een machine doet ons slechts het gemeenschappelijke zien van het leven en het door den menschelijken geest geschapen mechanisme, leert ons echter niets omtrent de autonome werkzaamheid en de onafgebroken synthese welke het leven vormen. Het organisme bouwt zichzelf op al levende, in tegenstelling met de machine, welke door het gebruik alleen maar slijt. De spier wordt door oefening sterker; de voedingsmiddelen zijn niet slechts brandstof, welke de funkties onderhouden, maar het directe bouwmateriaal voor het protoplasma, voor de levende stof en de in hen opgestapelde energie dient tevens tot verwerkelijking van alle ontwikkelingsphasen van het individu. Het mysterie des levens ligt reeds geheel en al opgesloten in het proces der funktioneele assimilatie; de voedingsmiddelen, welke wij aan andere organismen van lager orde en eenvoudiger chemische structuur uit planten- of dierenrijk ontleenen, worden gedurende de vertering tot op zekere hoogte afgebroken, om door aanraking met het levende weefsel in een nieuwe synthese van bepaalden aard te worden opgenomen. Dit is een typisch levensverschijnsel, een scheppende werkzaamheid, welke zich bijvoorbeeld uit in afscheidingen van klieren of in de samentrekking van een spier: de vitale werkzaamheid *schept* het orgaan, terwijl de machine slechts in staat is de energie, welke de mensch bijeengebracht en tot haar beschikking gesteld heeft, op te gebruiken. De funktioneele assimilatie is een voorbeeld van het levensproces, dat elk oogenblik schept; zij beteekent standvastigheid te midden van voortdurende wisseling, continuiteit te midden van onderbreking. Wij hebben hier te doen met de eerste phase der integratie, met de vormgeving van het levend wezen als structuur en funktie, en wel op physiologisch gebied.

De volgende phase heet *Individuatie;* zij voltrekt zich op psychologisch terrein. Weliswaar heeft men ook hier met een funktioneele assimilatie te doen, maar ditmaal

zijn het uitsluitend aan het geestelijk leven ontleende materialen en energieën, welke de synthetische, vormende kracht van het Ik uit de erfelijkheidsmassa of uit de buitenwereld (invloed van opvoeding en omgeving) put, om ze te verwerken en te gebruiken. Door een aantal mechanismen zooals Verdringing, Zelfbeheersching, aktieve Introversie (Inkeer) — alle drie remmingsmethoden — komt een opeenhooping en verdichting van energie tot stand. Deze verdichting zelf leidt tot een hervorming en hooger-ontwikkeling, evenals bij de assimilatie. Er vormt zich een centrum, vanwaar zeer bijzondere handelingen van zeer persoonlijk karakter uitgaan, welke langzamerhand onze geestelijke struktuur, onze individualiteit opbouwen. Een nieuwe eenheid — welke een unicum is, omdat zij inderdaad nooit voor een tweeden keer in de wereldgeschiedenis voorkomt— verwerkelijkt zich. De *individualiteit* is een levenscentrum, een voortbrenger van een hoogeren vorm van werkzaamheid, welke stof en kracht der wereld voor een transcendent, haarzelf meestal onbewust doel organiseert en gebruikt. *Individuatie* beteekent dus: vermeerdering, verrijking, verhooging van het leven; zij beantwoordt niet alleen aan de assimilatie, maar ook aan de zich daarbij aansluitende voortplanting, de vruchtbaarheid van het organisme. In de psychologische zoowel als in de physiologische wereld hebben wij te doen met een verhooging van het niveau der energie, met een plus-verschijnsel: het levende wezen staat daardoor in schrille tegenstelling met de machine, wier opbrengst, wier nuttig effekt slechts een zeker percentage bedraagt van de beschikbare energie — een minus-verschijnsel dus. *De scheppende werkzaamheid overtreft in het organisme, en zeer in het bijzonder in de psyche, het verbruik der energie.*

De voorafgaande beschouwingen hebben ons in staat gesteld, het onderscheid tusschen het biologisch-psychologisch en het zuiver physisch-chemisch — of juister: energe-

tisch — proces te begrijpen. Wij staan voor een kategorie van natuurverschijnselen van specifiek verschillenden aard, al grijpt er ook in zooverre een doordringing plaats, als zich bij alle vervals- en rottingsverschijnselen van het organisme naast de zuiver biologische ook zuiver energetische processen afspelen. De twee fundamenteele wetten van het behoud der energie en van de entropie zijn niet voldoende om de specifiek biologisch-psychologische verschijnselen te begrijpen. De laatste worden beheerscht door een nieuwe, n.l. de *derde fundamenteele wet*, welke de integratie, waarvan wij de twee eerste phasen hierboven schetsten, bepaalt. Tegenover de degradatie der materie en der energie moet de ontwikkeling en hooger-stijging van het levensproces geplaatst worden. Dit is de taak van deze nieuwe, nog te ontdekken wet.

Ik kan mij nog goed herinneren welk een neerdrukkenden invloed de bestudeering van de leer der ektropie op mij had, en wel voorzoover de physici hun opzienbarende ontdekking uitbreidden tot het leven op onze planeet en den vreeselijken dood voorspelden van de menschheid en van het organische leven in het algemeen tengevolge van de beruchte nivelleering der energie. Door een voortdurend afnemen der vrije energie waren wij tot uitsterven gedoemd. Zoo was het vooruitzicht voor de toekomst van den kosmos van het standpunt der physica of beter gezegd, van het standpunt der natuurkundige bespiegeling.

Maar gelukkig is dit niet juist. De ektropie is niet de beheerscheres der wereld, de levensopvatting en het toekomstbeeld van onze natuurkundigen, steunende op de energetica, boezemen ons geen vrees meer in. De betrokken wet geldt, hoe juist zij ook zijn moge op het beperkt terrein harer toepassing, niet voor de biologisch-psychologische verschijnselen; zij heeft met het eigenlijke leven niets te maken. Alle eerbied voor de natuurkundigen als zoodanig, maar naar hun filosofische spekulaties over het leven luisteren wij niet meer.

De nieuwe fundamenteele wet, welke de biologische en psychologische wetenschappen, die dichter bij het leven staan, bezig zijn uit te werken, belooft een bevestiging des levens, een triomf over den dood. Door het hier in het kort aangeduide begrip der Ektropie dringen wij door in het rijk van het kosmische en vinden er de eerste elementen voor een werkelijk integrale opvatting van het leven.[1])

Wij komen eindelijk tot de derde phase der integratie. Wij noemen het gebied waarop zich dit proces afspeelt, het spiritueele, geestelijke, zooals het eerste het physiologische en het tweede het psychologische was. Wij hebben het proces der integratie gevolgd tot waar het ons de wording van het organisme en van de psyche tot aan het ontstaan der individualiteit liet zien. Thans, in de spiritueele phase, ondergaat het nauwelijks gevormde Ik een algeheele verandering in dien zin, dat het zich als zelfstandige, autonome eenheid opoffert om in een hoogere, *boven-individueele organisatie* te worden opgenomen en aldus aan een nieuwen, hoogeren vorm van het leven deel te nemen. Na de heerschappij, het praedomineeren, van het lichaam die der ziel; na de laatste de heerschappij van den geest. Ik zou dit verschijnsel, waarvan reeds sprake was naar aanleiding van Dante's Paradijs, het „deelnemen in het kosmisch leven" willen noemen (participation cosmique).

Deze laatste vorm der integratie bestaat vooreerst in een oplossing van de gedurende de individuatie opgebouwde eenheid; of meer nog in een verbreking van de ketenen van het Ik, waardoor het eigenlijke ware Ik, de boven-individueele geest, geboren wordt. Hierop slaat Christus' woord: „De vader en ik zijn een." Wij stuiten hier op een geheel nieuw verschijnsel van de grootste beteekenis: deze oplossing van het Ik is namelijk eigenlijk een opgeven van het Ik,

1) Het vraagstuk der integratie, dat het wezen van het levensproces zoowel van biologisch als van psychologisch en geestelijk standpunt uit, omvat, werd hier slechts kort aangestipt; het zal het onderwerp zijn eener latere, breedvoeriger studie.

een *offer*. Van het voedsel dat ik tot mij neem en verteer, om zijn stof, zijn energie te assimileeren, om het tot mijn eigen vleesch en bloed te maken, zeg ik niet, dat het zich voor mij opoffert, want het gedraagt zich zuiver passief. Bij vergeestelijking echter treffen wij geheel nieuwe verhoudingen aan: het Ik wordt hier niet door een vreemde kracht opgelost en verbruikt, maar het neemt zelf aktief aan zijn oplossing, zijn offering deel. Een vrijwillig afstand doen is hier noodig. De geest, die uit dit offer geboren wordt, bezit een nieuwe eigenschap: *de innerlijke vrijheid!* De geest gaat waarheen hij wil. Hiermede is het determinisme overwonnen, het gebondene wordt vervangen door het vrijelijk scheppende. De ontwikkelingsgang leidt van de Natuur (biologische phase) door de Menschheid (psychologische phase) naar den hooger georganiseerden Kosmos (geestelijke phase).

In deze hoogste phase ontmoeten wij dezelfde karakteristieke elementen: niveau-verhooging, vruchtbaarheid en scheppende kracht, die zich ook in de eerste phasen vertoonden, maar thans natuurlijk in zeer buitengewonen graad ontwikkeld. Het meest wonderbare voorbeeld dat de geschiedenis der menschheid hiervan kent is, — men voelt het dadelijk — de kracht tot genezing en wedergeboorte die het kruis van Christus uitstraalt op allen die den hoogeren zin des levens zoeken.

Zoo stelt ons het begrip der Ektropie, toegepast op de geestelijke wereld, in staat ook de opvatting van het offer — welke tot nu toe slechts de negatieve zijde, dat wat moest worden opgegeven, omvatte — te hervormen en den waren zin ervan in het licht te stellen. Het offer vertoont zich dan als het streven naar verwerkelijking van iets nieuws dat veel hooger waarde heeft.

SLOTBESCHOUWING

WIJ zijn bij het einde van onze lange reis aangekomen. Wij hebben de psycho-analyse onderweg ontmoet in zeer verschillende gedaanten, welken wij thans nog slechts een naam moeten geven. In de eerste plaats hebben wij een nieuwe psychologische methode tot onderzoek van het onderbewuste leeren kennen, welke Freud inspireerde tot het trotsche motto van zijn standaardwerk: „Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo," wanneer ik de goden niet kan doen buigen, dan zal ik de onderwereld in beweging brengen. Deze onderaardsche weg leidt tot een nieuwe methode in de psychologie, welke geheel en al georiënteerd is op het dynamische en genetische en zich aansluit bij de zuiver statische klassieke psychologie en de biologische psychologie van den laatsten tijd. Een eind verder ontdekken wij een nieuwe methode der zielsgeneeskunde: naast het wetenschappelijk onderzoek ontwikkelt zich een toegepaste kunst, een soort van geestelijke orthopaedie en chirurgie van zuiver aetiologisch karakter, die het moedig waagt de zwaarste neurosen en zelfs zekere funktioneele psychosen aan te pakken, voor welke de arts tot dusver kapituleerde. Langzamerhand verandert de psychoanalyse haar karakter, of liever zij treedt zooals een rivier buiten haar oevers, buiten de bedding der ziekte om zich uit te breiden tot het groote probleem der normale ontwikkeling van de geestelijke funkties. Zij wordt tot een kunst van Wakkermaking van het zieleleven, tot een verdiepte, verrijkte Sokratische Maieutiek.

Tenslotte geeft zij ons uitzicht op een kostbare kunst

van levensleiding (psychogogie), welker taak het is het opbloeien van een persoonlijke levens- en wereldbeschouwing bij elk afzonderlijk individu te bevorderen, hem op weg te helpen en tot hoogste verwerkelijking van zichzelf aan te sporen. Er zal een tijd komen, waarop deze op het oogenblik nog zuiver individueele kunst zich tot de kollektiviteit wendt en een sociaal karakter aanneemt. Is het niet een teeken des tijds, dat in het tijdperk van realisme en intellektualisme, die een toenemend gevoel van onbehagen teweeg brachten, een nieuwe wetenschap en een nieuwe kunst optreden, welke er naar streven den modernen mensch zijn evenwicht terug te geven, de verwaarloosde zijde van zijn natuur opnieuw tot leven te wekken en hem langs den weg der innerlijke ervaring in betrekking te brengen met de groote en eeuwige waarheden? De psychoanalyse is als een fijn, kostbaar instrument, dat der menschheid in het gunstige oogenblik gegeven werd, om de haar toevertrouwde taak te vervullen. Persoonlijk behoor ik tot diegenen die er vast van overtuigd zijn dat de tegenwoordige wereldkrisis een humaner, van den dwang van strijd bevrijde en door de stralende gedachte der innerlijke vrijheid bezielde levensbeschouwing voorbereidt. Uit den schijnbaren chaos zal een lichter en schooner visioen van den kosmos oprijzen, de tragische en lijdende menschheid zal weer een geloovige menschheid worden. Hiermede bedoel ik niet een christelijke menschheid in den gewonen, kerkelijken zin van het woord. Naar mijn overtuiging zoekt de menschheid een nieuwen vorm van geloof. Het kan haar bedoeling niet zijn tot het oude geloof terug te keeren, zich opnieuw te voegen binnen de perken eener te nauwe kerk. De dijken zijn doorgebroken en de stroom des levens zoekt, voorloopig nog tastend, en in nog zeer individueelen vorm, een nieuwe bedding. De taak der kerk is het, zich te ontwikkelen, het leven te volgen, den stroom na te gaan en zijn oevers te kanaliseeren. Het lijdt voor mij geen twijfel dat de leeringen, of juister gezegd

de geest der drie groote profeten, die de menschheid gehad heeft: Boeddha, Laotse, Christus, de dominanten, de richting gevende beginselen zullen zijn bij deze nieuwe vormen van ontwikkeling. Het woord van Christus is voor ons Europeanen zeker de meest direkte, meest onmiddellijke openbaring, maar het eischt dat iedere werkelijk geboren of wedergeboren persoonlijkheid haar eigen weg zoekt. Het is thans niet meer zaak *navolgers* van Christus te worden en een reeds verbruikte en verbleekte leer toe te passen; maar wij moeten in onszelf afdalen, in de diepste diepten van onze ziel, om dààr de vonk van het ware leven te vinden, die wij door aandachtige verzorging kunnen ontwikkelen tot een innerlijk, verwarmend en stralend vuur. Het woord van Christus is symbolisch, het is geen eenvoudige, zichtbare en konkrete werkelijkheid. Ieder kan het opvatten naar zijn eigen, innerlijke ervaring. In dezen zin heb ik gesproken van de uitstralende kracht van Christus' kruis. Zij, die het reeds doorleefd hebben of die op weg zijn, zullen mij begrijpen. De anderen zullen niets begrijpen, misverstanden in het leven roepen, kritiseeren wat ze maar kunnen — en zij kunnen het terdege — dat is hun zaak.

De moderne mensch was gekenmerkt door een zeer eenzijdig rationale houding. Denken, willen en handelen zijn kostbare goederen, die in den loop van eeuwenlang streven eerlijk door hem werden verworven. Hij moet ze trouw bewaren. Doch daarmee staat hij nog slechts op één been, het gebruik van het andere been moet hij weer aanleeren, d. w. z. hij moet weer in kontakt komen met die andere wereld, welke hij sinds de renaissance had verlaten, de wereld van het niet-rationale. Aan de orde is niets minder dan een synthese van de middeleeuwen en den modernen tijd.

De komende mensch zal niet meer genoegen nemen met denken, willen en handelen; hij zal liefhebben, gelooven en nieuwe, groote werken scheppen.

